BUCUREȘTII DE LA NICOLAE MAVROGHENI LA PAVEL KISELEFF ÎN LITERATURA EPOCII

Dr. Ana-Maria Lepăr

Abstract: A complete picture of Bucharest by the end of the Phanariotes and the beginning of the Russian Protectorate period can not be understood if we do not take into account the presentation of the city in the local literature and in the diaries of foreign travelers who have crossed the capital.

The general aspect of the capital, the social typologies, the perception of the political events by the people and political elites, the citizens' lifestyle, the impact of the calamities on the general aspect of the city, cultural and modern events can be extracted from the literary sources of the 18th and 19th centuries.

We used a single local source to present the city in the 18th century *Istoria faptelor lui Mavrogheni vodă și a răzmeriței din timpul lui pe la 1790 Scrisă la 1817 de pitarul Hristache*, also known as *Povestea mavrogheneasca*, where we find information about the end of the reign of Nicholas Mavrogheni (1786-1789). The information provided by the baker can be complemented by the descriptions provided by the foreign travelers: Lady Craven, Jenne Lebprecht, Joseph-Gabriel Monnier, James Dallaway, Robert Stockdale, and Randle Wilbraham, who visited the capital during the same period.

Local literature aimed to retrieve the color of the early 19th century is a bit richer. In Nicolae Filiomon's novel, *Ciocoii vechi și noi*, published in *Revista română*, in 1862, is presented the how Dinu Păturică promoted from the *çubukçunun* to a high ranking boyar. The action takes place at the beginning of the 19th century (the chronological interval is centered near the reference year 1821), mostly in Bucharest, which allows the author to record important information about the city (the streets of the capital consisted of beam-bridges, citizens' fashion, habits, description of houses and events relevant to the city etc.). Letters sent by Ion Ghica to Vasile Alecsandri published in *Convorbiri literare* give some interesting details about the city's cultural life (theater, music), political events (the Russian-Turkish war of 1806-1812, the revolution of Tudor Vladimirescu). Ioan Stoicescu's stories about Bucharest and Ploiești in the first half of the 19th century show a series of events between 1806 and 1828, to which the author was participant.

The military conflicts between the Great Powers at the beginning of the century (1806-1812, 1828-1829) led to the transits of the Principalities by several Russian, French, English officers, like: the British officer Sir James Edward Alexander, the French officer Alexandre Andrault – Count Langeron, the Russian marshal Mihail Ilarionovich Kutuzov, Ludwig Kreuchely von Schwerdtberg – the Consul of Prussia etc.

The information gathered from the above-mentioned sources was structured on the following themes: urbanism and publicity (as the streets of the city, description of the princely court), public spectacle, social typology and free time, the capital during times of crisis: military confrontations and calamities.

Keywords: Bucharest, urbanism, literature, society, show, calamities, Princely Court

Europa secolelor XVII-XIX era presărată cu orașe mici, care ocupau un spațiu geografic redus, structura ocupațională și socială a orașelor era simplificată, numărul de specializări economice era redus, nu existau străzi pavate, casele aveau același stil cu cele construite în satele apropiate (Câlția, 2011, 93).

Din această clasificare a centrelor urbane, făceau parte și capitalele Țărilor Române, București și Iași, considerate de călătorii străini „*mai degrabă sate decât orașe, fiind alcătuite din case și bordeie cu grădini mari și curți care ocupă mult loc*" (*Călători străini despre Țările Române*, X, partea I, 2000, 507-508). Descrierea furnizată de Stephan Ignaz Raicevich confirmă câteva dintre caracteristicile orașului mic, pe care Bucureștii le întruneau la sfârșitul veacului al XVIII-lea și în prima parte a secolului al XIX-lea: spațiul geografic ocupat era redus, ulițele erau strâmte și acoperite cu scânduri, construcțiile erau reprezentate de bordeie și de case cu un singur cat, activitățile economice se concentrau într-o piață centrală.

O imagine completă asupra Bucureștilor nu se poate crea, dacă nu luăm în considerare, pe lângă documentele de arhivă, monografii și studii despre oraș, și reprezentarea acestuia în literatura epocii. Aspectul general al capitalei, tipologia locuitorilor, percepția evenimentelor politice la nivelul maselor și al elitelor politice, descrierile de evenimente culturale și mondene pot fi extrase din sursele literare ale secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea. Folosind aceste informații și punându-le în relație cu relatările călătorilor străini care au tranzitat Bucureștii în veacurile mai sus amintite, putem înțelege mai bine configurația topografică a capitalei, modul de viață al locuitorilor, cum își petreceau oamenii de rând și protipendada timpul liber, impactul calamităților asupra aspectului general al orașului, dar și asupra populației.

Pentru intervalul de studiu am considerat edificatoare următoarele surse literare: *Istoria faptelor lui Mavrogheni vodă și a răzmeriței din timpul lui pe la 1790 Scrisă la 1817 de pitarul Hristache* (*Povestea mavroghenească*), romanul lui Nicolae Filiomon, *Ciocoii vechi și noi*, scrisorile lui Ion Ghica către Vasile Alecsandri și povestirile lui Ioan Stoicescu, editate de Nicolae Iorga și tipărite cu ajutorul Primăriei din Ploiești.

Scurtă prezentare a surselor literare folosite

Povestea mavroghenească, publicată în anul 1862, în ziarul *Buciumul român*, relatează scurta domnie a lui Nicolae Mavrogheni (1786-1790) în Țara Românească. Criticul literar George Călinescu a considerat creația pitarului Hristache un „*poem burlesc muntean, în metru de cântec de stea, într-un amestec hazliu de mahalgisme, turcisme, grecisme și radicale*" (Călinescu, 2001, 40). Narațiunea în versuri prezintă o imagine pozitivă a domnitorului, pe care autorul îl consideră:

„*Iscusit și om al trebi(i)*
Și încă un dar mai are,
Căci e om și viteaz mare" (Hristache, 1898, 17).

În cronica lui Hristache, sunt amintite o parte dintre măsurile adoptate de domnitor, majoritatea cu rol disciplinar. Mavrogheni a recomandat boierilor să ducă o viață cumpătată, a pedepsit hoția și a încercat să reglementeze cultul, după modelul occidental: i-a obligat pe preoți să realizeze serviciul religios și să țină bisericile deschise. Izbucnirea războiului ruso-austro-turc a oprit aceste inițiative, întrucât acesta a trebuit să se ocupe de reorganizarea armatei, o noutate până atunci pentru domniile fanariote. Cronica se încheie cu intrarea „*nemților cu coadă*" în București. În acel moment, Mavrogheni nu mai era domnitor în Țara Românească.

Mult mai bogat în informații despre București este romanul lui Nicolae Filimon, *Ciocoii vechi și noi*, care cuprinde capitole întregi dedicate vieții din capitala Țării Românești. A fost publicat în *Revista română*, editată de Alexandru Odobescu la București, și considerat ulterior de critici „*un mijloc însemnat de civilizare*" (Martin, 1973, 177). În istoria literaturii române ocupă un loc aparte, întrucât abordarea acestei specii literare fusese firavă până atunci.

Subiectul romanului este relativ simplu: evoluția profesională a junelui Dinu Păturică, de la rangul de ciubucciu al unui boier cu rang, Andronache Tuzluc, până la cea de postelnic. Romanul este redactat într-o manieră romantică, după cum observă criticul literar George Călinescu: „*scriitorul are un ideal social și etic, vrea să reformeze societatea, s-o moralizeze*" (Călinescu, 2001, 138).

Aventurile prin care trece eroul îi permit autorului să reconstituie societatea din București, specifică sfârșitului domniilor fanariote, în care modelul oriental fusese impregnat foarte puternic. Lucrarea are caracter monografic: conține descrieri de mahalale (Izvorului, Biserica Albă, Oțetari), de clădiri (Curtea Domnească), de străzi (Str. Caliții, Podul Mogoșoaiei). Acestora li se adaugă o panoramă a orașului, scene de viață cotidiană (plimbările de pe Podul Mogoșoaiei, din Grădina Cișmigiu, jocurile copiilor pe maidan, hora tinerilor, obiceiuri de Sf. Andrei și de Sf. Gheorghe), informații despre viața culturală (teatrul, muzica, dansul), descrieri ample ale vestimentației boierilor, negustorilor, femeilor, arnăuților.

Informații despre Bucureștii anilor 1774-1834 se regăsesc și în scrisorile lui Ion Ghica către Vasile Alecsandri. Acestea „*îi fac intrarea lui Ghica în literatura română*" (Ghica, 2014, 8), fiind copiate de prietenul său, Vasile Alecsandri, și trimise lui Iacob Negruzzi pentru a le tipări în *Convorbiri literare*, revista cea mai importantă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Deși unele dintre evenimentele suprinse sunt anterioare redactării lor, găsim detalii interesante despre viața culturală din oraș (teatru, muzica), evenimente politice (războiul ruso-turc din 1806-1812, revoluția lui Tudor Vladimirescu). În mare parte, cele relatate de Ion Ghica sunt momente trăite, experiențe personale[1], un procent mic fiind reprezentat de povești auzite de la alții.

1. Fiind născut în anul 1816, acesta a fost martor la majoritatea evenimentelor pe care le-a relatat.

În categoria memorii, se încadrează și povestirile lui Ioan Stoicescu despre Bucureștii și Ploieștii din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Acesta prezintă o serie de întâmplări „*mai cu samă de cele ce am văzut cu ochii miei în junie, pe când mă aflam ca logofețel* [copist] *în cancelaria Logofeției cei Mari* (Ministerului Justiției) *cu începere de la anul 1806 până sfârșitul domniei lui Grigore Ghica, la anul 1828*" (Stoicescu, 1880, 8). Față de celelalte surse, avantajul este că autorul a fost părtaș la cele relatate, fiind astfel o sursă directă și, deci, credibilă[2].

Acestor surse li se mai adaugă și relatările călătorilor străini care au trecut prin București între 1774 și 1834. Jurnalele lor de călătorie au fost adunate în colecția *Călători străini despre Țările Române*, editată de Academia Română.

Urbanism și edilitate

Deși greu de crezut pentru cei din ziua de astăzi, chiar și în secolul al XIX-lea, ulițele Bucureștilor păstrau specificul medieval: erau strâmte, acoperite cu bârne, devenind impracticabile pe vreme urâtă. Această imagine nu corespundea absolut deloc cu cea a unui oraș european, creându-se, mai degrabă, impresia unei așezări orientale.

Orașul era străbătut de uliițe nepavate, acoperite cu bârne de stejar, mai tot timpul înfundate. Din romanul lui Filimon, aflăm că acele „*canaluri de lemn*" erau necesare pentru scurgerea apelor. Pe vreme urâtă „*a umbla pe asemenea poduri era o adevărată tortură, căci uneori ele erau pline de noroiu infectat din cauza necurățirei canalelor, alteori se rupea câte o scândură, tocmai când nenorocitul pedestru punea piciorul pe dânsa și, fără veste, el se simțea cufundat în noroiu până la mijloc sau chiar se pomenea cu o mână scrântită sau cu un picior frânt*" (Filimon, 1910, 89).

Drumurile proaste din oraș au fost remarcate și de călătorii veniți din Occident, unii dintre ei erau mirați să vadă uliițe podite cu scânduri de lemn. În anul 1785, într-o călătorie de la Viena la Constantinopol, Jenne Lebprecht a remarcat că noroiul era mai mereu prezent și, drept urmare, unele dintre „*uliițe*" erau „*podite cu scânduri de stejar*" (*Călători străini*, X, partea I, 2000, 742). Această informație o întâlnim și la alți călători care au trecut prin București în aceeași perioadă: teologul clasicist James Dallaway – „*uliițe podite cu bârne de lemn, slab fixate, din care multe lipsesc*" (*Călători străini*, X, partea II, 2001, 1218), profesorul Robert Stockdale – „*uliițe acoperite cu scânduri, îmbinate una lânga alta. Adeseori acestea erau sărite de la locul lor și foarte periculoase pentru cai. Majoritatea uliițelor sunt puțin mai mari decât niște drumeaguri*" (*Călători străini*, X, partea II, 2001, 1246). Când vremea era frumoasă și scândurile erau schimbate de curând, podurile de lemn dădeau impresia unui tablou tradițional, pitoresc, așa cum scria și călătorul Joseph-Gabriel Monnier, pe 6 septembrie 1786: „*Uliițele sale sunt frumoase, largi și podite cu trunchiuri pătrate îmbucate și așezate de-a latul*" (*Călători străini*, X,

2. Deși așa cum se va vedea pe parcurs, e plină de informații considerate eronate în momentul de față.

partea I, 2000, 787). Bucureștii ofereau imaginea unui oraș parcă desprins din basmele orientale, din cele 1001 de nopți, după cum concluziona și profesorul Randle Wilbraham – „*Înfățișarea acestei așezări, ca și îmbrăcămintea locuitorilor îmi amintesc cu putere ceea ce am citit în ‹poveștile› nopților arabe*" (*Călători străini*, X, partea II, 2001, 1249).

Situația ulițelor din București nu s-a schimbat nici la începutul secolului al XIX-lea, căci, după cum relata, în anul 1826, sir James Edward Alexander: „*ulițele erau podite cu scânduri de la un cap la altul și eram tare zdruncinați de această suprafață zgrunțuroasă*" (*Călători străini*, s.n., II, 2005, 157). Nici acțiunile de modernizare întreprinse de Kiseleff nu au reușit să rezolve problema noroiului, căci așa cum observa în anul 1836, Stanislas Bellanger, pe ulițe „*era un noroi negru și cleios din care te desprindeai cu mare greutate*" (*Călători străini*, s.n., III, 2006, 436). Excepție făcea Podul Mogoșoaiei – după Bellanger: „*Chausée – d'Antin a Bucureștiului*" (*Călători străini*, s.n., III, 2006, 438), care se întindea pe o lungime de aproximativ 6 stânjeni. Aici, „*noroiul are alt aspect; nu mai este nici negru, nici persistent ca în piață, se preface în băltoace umede și cenușii*" (*Călători străini*, s.n., III, 2006, 438). Față de celelalte ulițe, era mai bine întreținut, însă cu timpul, fomarea bălților ajunsese să îngreuneze circulația.

Pe lângă noroi, o altă problemă cu care se confrunta capitala, era lumina extrem de proastă de pe „*străzi*". Acest aspect este prezentat și de Filimon, care considera că felinarele insuficiente și ulițele impracticabile ofereau orașului o „*tristă stare*" (Filimon, 1910, 89). Se știe că un sistem relativ modern de iluminare a fost introdus în București abia în 1828-1829, folosindu-se „*felinare încrucișate, plasate la 20 m*" (Căzan, 1992, 130).

În romanul lui Filimon, este amintită piața triunghiulară care unea Bărăția, Pescăria Veche din mahalaua Scaunelor și hanul Filaret, dispărută după incendiul din 1847. Plasarea făcută de Filimon respectă realitatea istorică, întrucât aceasta se găsea pe drumul dintre Ulița Colții și Sf. Gheorghe Nou. Autorul sugerează caracterul comercial al zonei, menționând categoriile de negustori și de meșteșugari: bogasieri, cojocari subțiri și groși, abagii și găitari (Filimon, 1910, 88). Aceștia aveau preocupări în domeniul textil: bogasierii realizau negoțul cu pânzeturi, cojocarii lucrau cojoace sau blănuri, abagiii prelucrau lâna, iar găitanii făceau diverse ornamente pentru vestimentație.

O uliță amintită în romanul lui Filimon este Strada Caliței, despre care aflăm că era frecventată de protipendadă. Această uliță era considerată „*foburgul favorit al nobleței și al amploaiaților de toate gradele*" (Ghica, 2014, 48) – boieri veliți, calemgii, iamagii.

Când prezintă București, Ion Ghica consideră Dâmbovița drept axă generatoare a orașului, de-a lungul căreia s-au format mahalale. Afirmația acestuia este confirmată de planurile care înfățișează București și pe care se observă densitatea mare de locuire pe malul stâng al râului.

Ghica caută să ofere o explicație pentru inundațiile provocate de Dâmbovița. Cu mult timp în urmă (nu știm când?), apa era curată, deși locuitorii își aruncau murdăriile în albia râului. După ce populația s-a mărit și obiceiul a rămas, aruncarea gunoaielor a

determinat urcarea nivelului și, implicit, creșterea inundațiilor (Ghica, 2014, 299-300).

Un alt râu cu importanță pentru bucureșteni este Colentina, care formează o salbă de lacuri în nordul Bucureștilor și dă numele unui cartier. Există și o legendă prin care se explică etimologia. Acțiunea se petrece în timpul domniei lui Radu Alexandru, când grecii din București au fost amenințați de aga Matei din Brânconveni (viitorul Matei Basarab) că vor fi alungați din oraș. Domnitorul, fiind un protector al grecilor, a organizat o armată. Confruntarea dintre cei doi s-a ținut lângă mănăstirea Plumbuita. Conform legendei „*boierii veneau și întrebau pe locuitorii de pe lângă Plumbuita, unde a avut loc lupta. Și aceștia răspundeau: «colea în tină». Și de aici, zice-se că se trage numele de Colentina*" (*De la Dragoș la Cuza-vodă. Legende populare românești*, 1966, 7-9).

Bucureștii se remarcau prin „*casele văruite și numeroasele biserici*" (*Călători străini*, s.n., II, 2005, 157). Acestora li se adăuga cea mai importantă clădire din oraș, Curtea Domnească, care de-a lungul perioadei de studiu a avut trei sedii: în actual Centru Vechi, în Dealul Spirii și pe Podul Mogoșoaiei.

Din cronica pitarului Hristache, aflăm că domnitorul Mavrogheni își crease în reședința domnească o sală de arme. După cum procedau principii din Europa, domnitorul își adunase diverse obiecte, care i-au îngrozit pe boieri. Puteau fi admirate următoarele arme: „*săbii ferecate [...] prin păreți spânzurate*", „*pistoale*", „*buzdugane*", „*mazdrace*", „*iatagane*", „*suliți*", „*hangere*", „*cuțite / Ca acele ascuțite*", „*Măciuci, mai pustiu ghintuite*"(Hristache pitarul, 1898, 22). Din povestea pitarului, aflăm că astfel de inițiative nu se mai întâlniseră la alți conducători.

Informații despre Palatul Domnesc se găsesc și la scriitorul Nicolae Filimon. Autorul poziționează reședința domnească pe harta Bucureștilor de la anul 1860, menționând că palatul se găsea între casele giuvaiergiului Resch și sala Momolo. Pentru a evita orice confuzie, are grijă să specifice că este vorba de Curtea cea Nouă, construită în anul 1813, după ce un incendiu a distrus reședința voievodală din „*Dealu Spirei*". Pentru Filimon, Curtea cea Nouă era formată din mai multe construcții, dispuse pe două rânduri, care în anul 1814 erau delimitate de Podul Mogoșoaiei și Ulița Școalei (Filimon, 1910, 32).

Scriitorul o consideră „*o zidire sau o grămădire de material în care se vedeau mai multe ordine de arhitectură, imitate în ceea ce au ele mai grosolan și mai neregulat*" (Filimon, 1910, 32). Părerea lui Filimon este apropiată de cea a călătorilor străini, care au văzut Curtea cea Nouă. În *Istoria Daciei Transalpine*, Sulzer povestește despre modul în care a fost construit „*noul palat domnesc de la București*". Planul palatului era „*proiectat într-un mod prea gospodăresc*". După tocmelile boierilor, care nu erau de acord cu investirea unor sume semnificative în construcția reședinței domnești, lucrările de execuție au fost încredințate unui mecanic italian, Macri. Palatul era „*întru totul mai neregulat și mai rău decât orice locuință de boier*" (*Călători străini*, X, partea I, 2000, 462). Tot de la Sulzer, aflăm că avea forma unui „*octogon cu opt, poate chiar 12 unghiuri*" (*Călători străini*, X, partea I, 2000, 462). Palatul era făcut din „*cărămidă foarte regulată și*

frumoasă" (*Călători străini*, X, partea I, 2000, 462). Lemnul cumpărat pentru executarea lucrării nu a fost suficient, prin urmare, ușile, ferestrele și podeaua „*nu erau executate în chipul cel mai potrivit*" (*Călători străini*, X, partea I, 2000, 462). Amplasarea noului palat de „*partea cealaltă a Dâmboviței*" este confirmată și de Jenne-Lebprecht, care a realizat mai multe călătorii în Țările Române, între 1785 și 1788 (*Călători străini*, X, partea I, 2000, 473).

Din romanul lui Filimon, aflăm că înspre Podul Mogoșoaiei, exista „*un balcon în formă de chioșc turcesc, mobilat cu divanuri și lavițe tapetate cu catifea roșie, în care venea adesea principele de'și lua cafeaua și ciubucul privind pe trecători*" (Filimon, 1910, 32). Slujitorii de la curtea domnească locuiau separat, „*într-un șir de odăi în formă de chilii călugărești*" (Filimon, 1910, 32), care se găseau „*pe partea despre Momolu*" (Filimon, 1910, 33). Grajdurile „*unde se țineau armăsari de Misir și Arabia*" folosite de domnitor „*la solemnități și preumblările sale*" se găseau în „*fundul curții sau partea despre Herăscu*" (Filimon, 1910, 33).

Palatul Domnesc era de formă pătrată. Un zid simplu care avea „*o lungime aproape de o sută de stânjeni*" (Filimon, 1910, 33) închidea palatul în zona în care comunica cu Podul Mogoșoaiei. Intrarea principală în Palat era o poartă mare, numită „*Pașa Capusi*" (Filimon, 1910, 33).

Filimon consideră că „*Atmosfera specifică Palatului Domnesc este mai curând cea a unui caravanserai decât a centrului politic al unui stat*" (Filimon, 1910, 33), exprimându-și dezaprobarea față de politica domnitorului. Curtea interioară era plină atât de locuitori veniți cu diverse „*treburi politice*" (Filimon, 1910, 33) în general, boierii însoțiți de „*un număr semnificativ de argați*" (Filimon, 1910, 33), cât și de „«*gură-cască*», *amuzați de giumbușlucurile pehlivanilor și măscăricilor domnești*" (Filimon, 1910, 33). În această hărmălaie, se amestecau „*pungașii scăpați din închisorile de la Constantinopol care păcăleau naivii la nuci, iasc, tura și stos*" (Filimon, 1910, 34).

Pe lângă Curtea Domnească, în oraș existau și câteva proprietăți boierești, după cum remarca și Ghica în scrisorile sale. În secolul al XIX-lea, numărul de proprietăți era redus, iar în oraș, se găseau moșii mari. Aici, boierii locuiau și cu ajutoarele din gospodărie. Ghica amintește că moneda avea o circulație limitată, bogăția unui boier fiind exprimată prin moșii, prin numărul de robi și prin obiectele prețioase (Ghica, 2014, 298).

Cu acest prilej, autorul prezintă proprietatea banului Dumitrache Ghica, care se învecina cu casele Văcărescului, cu Sfinții Apostoli, cu strada Mihai Vodă, cu Gorganii și cu mahalaua Năstăsica.

Arhitectura nu era una pretențioasă, ci urma specificul locului. Casa avea un pridvor la intrare. Sălile erau mari, având ca destinație organizarea de petreceri sau de întâlniri. Existau camere adaptate celor două sezoane principale: iarna și vara. Construcția avea „*arcadele și boltele învârtite*", pivnițe și beciuri pentru conservarea alimentelor. Streașina era scoasă în exterior.

În curte se găseau o grădină de zarzavaturi, de fructe, de legume și mai multe construcții, unde se adăposteau animalele, argații și țiganii. Am putea considera proprietatea banului un micro-oraș, în care se puneau la dispoziția boierului și familiei toate cele necesare traiului.

Mulți boieri se credeau „*vânători iscusiți*" (Ghica, 2014, 298), având în curte animale „*de tot felul*" (Ghica, 2014, 298), poștalioane, arme etc. Aceștia organizau diverse vânători la Colentina, unde atrăgeau „*mulți gură-cască*" (Ghica, 2014, 314). Descrierea lui Ghica confirmă existența maidanelor de la Colentina, care permiteau organizarea de vânători, de târguri și de bâlciuri.

Bucureștii erau orânduiți asemeni unui oraș medieval, sugestivă în acest sens fiind cronica pitarului Hristache. După obiceiurile occidentale ale orașelor medievale, în care se căuta să se asigure liniștea pe timpul nopții, domnitorul a impus un sistem, prin care se interzicea să se mai circule după o anumită oră. A fost montat un tun, care suna la o anumită oră din noapte. După ce se auzea zgomotul scos de acesta, orice plimbare nocturnă era interzisă. Străjerii din oraș deveneau mai vigilenți și pe cei pe care îi prindeau umblând noaptea îi puteau spânzura. Această măsură a îngrozit și mai mult pe boieri, care s-au văzut privați de dreptul lor de a circula nestingheriți:

„*Un tun; seara nelipsit*
La un ceas îl slovozia
Când străjile se pornia
Ca să fie semn de strajă,
Mic și mare s'aibă pază
De la un ceas să nu umble
Nimeni, nici să se mai plimbe
Nici călare, nici cu butca,
Că șreangul îi va fi munca.
Deci noi ne mai speriarăm,
De plimbări ne mai lăsarăm
Și cum auziam dând tunul
Numai toți pe-acasă drumul!" (Hristache pitarul, 1898, 25-26)

O altă măsură ieșită din comun întreprinsă de domnitor a vizat bisericile, pe care Mavrogheni le dorea deschise în permanență. Preoții au fost obligați să presteze serviciul religios, să poarte potcapul grecesc, iar boierii să participe la slujbe. Pentru ca frigul din bisierici să nu mai fie pretext al numărului restrâns de enoriași prezenți la slujbe, au fost introduse sobe în 16 lăcașuri de cult. Aceste decizii sunt prezentate cu ironie în cronică:

„*Ci sta bieții popi, săraci,*
În zbangă, știi, ca soldați,
Toată ziua nelipsiți,
Uitându-se pe la sfinți,

Avându-i parigorie
La a lor melancolie.
Iar colea mai înserat,
Când gândiau că au scăpat,
Începea iar a toca
Și iar la slujbă intra,
La orton de dimineață.
Apoi iată, uite viață!" (Hristache pitarul, 1898, 27-28)

Spectacolul public

O altă modalitate de a înțelege Bucureștii este reprezentată de percepția existentă asupra spectacolului public, definit ca „*un element esențial în constituirea cotidianului*" (Vintilă-Ghițulescu, Pakucs Willcocks, 2007, 7).

Din romanul lui Nicolae Filimon, aflăm care erau locurile pentru promenadă la începutul secolului al XIX-lea: Podul Mogoșoaiei, Podul Târgului de Afară, grădina lui Scufa și grădina lui Belu. Pe lângă acestea, conform planurilor orașului, constatăm că existau și alte grădini private, chiar din secolul al XVIII-lea, unde locuitorii se puteau plimba. Una dintre acestea era grădina boierului Dudescu, despre care Lady Craven, care a vizitat Țara Românească, în timpul domniei lui Mavrogheni, scria: „*o frumoasă grădină engleză aparținând unui bătrân boier la care am mers. O grădină de zarzavat a unui ajutor de pastor de tars din Anglia și această grădină erau cam tot una*" (*Călători străini*, X, partea I, 2000, 722). În acea perioadă nu exista un interes artistic sau un simț estetic, în aranjarea unei grădini, așa cum constată și călătoarea: ori că vorbim de grădina cu scop de relaxare ori că vorbim de o grădină de zarzavat nu exista nicio diferență.

Până la guvernarea lui Kiseleff, majoritatea erau proprietăți private, unele dintre ele deschise publicului, între anumite ore: „*Bucureștii pe la anul 1830 avea multe grădini particulare și nicio grădină publică*[3]. *Fiecare casă de boer și de negustor cu dare de mână, avea, în dosul casei sale, câte o grădină mare, spațioasă, umbroasă și răcoroasă, plină cu copaci stufoși și cu flori mirositoare. Unele din ele erau deschise publicului care n-avea parte să se bucure d'asemenea locuri de desfătare acasă la el și căruia îi era îngăduit de către boierul proprietar, să se folosească de umbra lor cea răcoroasă, în decurs de câteva ore pe zi*" (Popescu, 1914, 172-173).

Aici se puteau vedea calești sau butci cu arcuri poleite, care îi diferențiau pe boieri de negustori (Filimon, 1910, 136), dar și oameni din clasa de mijloc care încingeau câte o horă sau un „*danț*", până seara târziu. Tinerii dansau în văzul bătrânilor, determinându-i, în cele din urmă, să participe și ei atrași ca de un magnet, după cum relatează autorul: „*dar cu încetul o atracțiune neînvinsă se transmitea în inima oamenilor de orice vârstă:*

3. În secolul al XIX-lea, pentru români *„orice spațiu plantat era considerat grădină"* (El-Shamali, 2010, 356).

jocul tinerimei ca un electrism mișca pe bătrânii patroni; ei se sculau de pe iarbă, scoteau binișele cele lungi, își sumețeau pulpanele de la antere și se aruncau cu exaltație în arena dansului" (Filimon, 1910, 134).

Pe fundalul muzicii lăutarilor, „*chefliii*" se înfruptau cu mâncăruri aduse de-acasă, beau bere și în toată veselia lor, ajungeau să-și toarne vin înișlice sau în conduri, împărțindu-și unii altora băutură. Copiii se jucau de-a v-ați ascunselea, de-a baba oarba sau cu mingea. Iarna, tinerii se adunau în grupuri mai mici, la casa unuia dintre prieteni și stăteau la povești sau jucau cureluşa, mariajul sau conțina.

Acest peisaj vesel cuprindea doar clasa de mijloc, întrucât boierimea își organiza evenimentele mondene în privat. Erau puține momente în care boierimea era văzută la masă în grădinile orașului. Petrecerile protipendadei erau în ton cu cele din Occident, fiind preferate dansurile occidentale: menuetul, valsul, ecosesul, cotilionul. Întrucât acestea abia fuseseră împrumutate și coregrafia lor încă nu se întipărise dansatorilor, se alternau și cu jocuri autohtnone: pristoleanca, chindia, ca la ușa cortului, zoralia, cântate de nelipsiții lăutari (Filimon, 1910, 166-167).

De un statut special se bucurau și sărbătorile religioase, prilej de distracție, de veselie și de mâncare bună pentru toată lumea.

În romanul lui Filimon, este prezentat cum era sărbătorit Sfântul Andrei în rândul protipendadei: „*delicatețuri gastronomice*": păstrăvi, mihalți, mâncări fragede și gustoase, poame, vinuri scumpe (Filimon, 1910, 138). Invitații erau poftiți într-o încăpere anume pregătită, în care se întrepătrundeau atât elemente orientale: cercul de flori arăbești așezat în mijlocul camerei, paturile mari, de scândură, acoperite cu perne, pe care urmau să stea o parte dintre musafiri, cât și occidentale: macaturi de lână de Bursa cu ciucuri de Veneția pe margini.

Lumina din încăperi era dată de lumânări, puse în sfeșnice, al căror fitil era reglat de o slujnică, în general o țigancă. Oaspeții erau așteptați după prânz, și, îndată ce se adunau toți, erau serviți cu dulcețuri, cu migdale, cu năut prăjit, cu votcă de mentă și cu cafea. Odată cu cafeaua cu caimac, musafirii primeau „*ciubucele de antep*". Apoi, se încingeau la discuții pe teme variate. Observăm că este respectat ritualul oriental.

Sfântul Gheorghe avea un statut aparte, fiind considerat patronul țării. Cu ocazia hramului acestui sfânt, negustorii și boierii își împodobeau prăvăliile, respectiv casele cu ramuri de salcie (Filimon, 1910, 323).

Pe lângă sărbători, motive de bucurie pentru comunitate erau și alaiurile de nuntă, care umpleau străzile. O descriere a acestor obiceiuri o întâlnim în scrisorile lui Ion Ghica. De la acesta, aflăm că obiceiurile de nuntă erau similare atât boierilor, cât și rândașilor.

În cazul unui cuplu de copii de boieri, pe lângă binecuvântarea părintească, tinerii primeau și binecuvântarea domnitorului. Petrecerea dura aproape o săptămână.

Mahalalele din care făceau parte cei doi miri erau direct implicate, întrucât toate casele se împodobeau cu brad în ziua nunții. După cum se observă, obiceiurile de nuntă erau specifice lumii orientale.

Cu o zi înainte de nuntă, mireasa era vizitată de trei femei, cunoscute sub denumirea de călțunurese. Prima o stropea cu apă de trandafir, cea de-a doua îi aducea florile ce urmau să fie folosite în cununile celor doi miri, iar ultima venea cu „*pteală*”, considerată simbolul bogăției. Cele trei deschideau drumul altor femei, trimise tot de ginere, care îi aduceau miresei diverse cadouri valoroase. În materie de daruri, erau preferate bijuteriile, stofele scumpe și banii.

Mireasa este înconjurată de mai multe fete tinere, care se ocupau de pregătirile de nuntă: întocmeau cununile celor doi însurăței, voalul miresei. Veselia era în toi, participantele imbinând pregătirile cu jocurile: de-a ineluș-învârteluș, de-a baba mija, de-a gaia, de-a cârpa, horă. Ziua următoare, tânăra părăsea casa părintească, luându-și „*ziua bună*” de la familie și se îndrepta la casa viitorului soț. Conform tradiției, despărțirea de părinți trebuia să fie un moment emoționant, în care fata să verse câteva lacrimi, în semn de regret. După cununia religioasă, urma petrecerea la casa mirelui, unde invitații și cei doi miri petreceau trei zile și trei nopți, ca în basme.

Pentru boierime, nunta păstra același șablon, însă durata era mai mare, de șapte zile și șapte nopți, așa cum se cuvenea celor de viță aleasă (Filimon, 1910, 62-63).

Orașul nu era martor doar la petrecerile și sărbătorile care înveseleau pe toată lumea, ci și la scene violente. Din această categorie făceau parte pedepsele, considerate „*o lecție pentru făptaș, care trebuia să transmită un discurs încărcat de semnificații celor ce privesc, să se propage mai departe prin poveștile generate*” (Vintilă-Ghițulescu, 2007, 190).

În această categorie se înscrie și scena în care Nicolae Filimon prezintă pedepsirea unui negustor prins cu înșelăciunea. Este vorba de Chir Costea Chioru, un bogasier evreu care-și păcălea clienții, dădea bani cu camătă și fusese complicele lui Dinu Păturică în falimentarea lui Andronache Tuzluc. Negustorul a fost judecat de Departamentul de Criminalion și condamnat la spânzuratoare, pedeapsă ce urma să fie aplicată de Spătărie.

Pentru „*a da pildă și altora*” (Vintilă-Ghițulescu, 2007, 190), toate acestea se petreceau în public, în Piața Sfântul Gheorghe cel Nou. Scopul era descurajarea celor care ar fi fost tentați să obțină profituri pe căi necinstite. Scena este foarte teatral redată de autor: făptașul era adus din temniță, cu capul ras, gol până la brâu și imobilizat, era bătut de arnăuții care îl însoțeau, trezind reacții diverse în rândul celor prezenți. Apoi, era plimbat pe Ulița Șelarilor, prin Sf. Gheorghe cel Vechi, până la Ulița din spatele Bărăției, unde avea să fie țintuit cu urechile de stâlp (Filimon, 1910, 319-320).

Astfel de pedepse nu erau deloc rare, mai ales în vremea lui Caragea, considerat un domnitor foarte sever. După cum povestește și Ioan Stoicescu, orice abuz nu rămânea nepedepsit, indiferent de rangul celui care-l săvârșise: pe ispravnici îi amenda și-i trecea în Condica neagră, nemaifiind eligibili pentru o funcție. Boierii de rang mai mic erau pedepsiți în public: pe zapcii și pe vătafii de plaiuri îi țintuia de urechi sau îi spânzura, iar pe ceilați „*îi bătea la falangă*”. Pe conspiraționiști, îi exila și pe cei bănuiți de tâlhării sau alte fapte abominabile, îi închidea sau le tăia urechile (Stoicescu, 1880, 8 și 14-15).

Nu erau rare cazurile în care populația venea la domnitor să-și ceară drepturile.

O astfel de imagine este suprinsă în romanul lui Filimon. Aproximativ 4-500 de țărani zdrențăroși și trași la față, dornici să li se facă dreptate, au venit la noul domnitor, Grigore Ghica, cu speranța că le vor fi ascultate cererile. Aceștia au ajuns în București la orele opt, „*tocmai pentru a-l prinde pe noul domn, Grigore Ghica, la divan*" (Filimon, 1910, 320). Cu această ocazie, aflăm și orele la care domnitorul își începea audiențele.

Pentru a atrage atenția, țăranii au dat foc unui sul de rogojină. Grupul s-a îndreptat compact către Curtea Domnească cu „*jalba în proțap*" (Filimon, 1910, 320). Aceștia au fost primiți de domnitor, care le-a luat plângerea și a înmânat-o marelui logofăt. Boierul i-a citit-o conducătorului, care a și găsit rezolvarea problemei: vinderea bunurilor lui Păturică (împotriva căruia era formulată cererea) și despăgubirea țăranilor (Filimon, 1910, 306-307).

Un alt parametru al spectacolului cotidian era reprezentat de alaiurile domnești, care treceau pe ulițele orașului. Fie că era vorba de o primire de domnitor sau de diplomați străini, fie că era vorba de un cortegiu funerar, acestea atrăgeau curioșii care veneau să admire suita. Informații despre alaiul cu care domnitorul Ioan Gheorghe Caragea a intrat în capitală găsim atât la Ion Ghica, cât și la Ioan Stoicescu.

Alaiul lui Caragea este prezentat cu mai multe detalii în povestirile lui Ioan Stoicescu. De la acesta, aflăm că domnitorul Caragea și-a făcut intrarea în București pe la mănăstirea Văcărești, unde era pregătit un conac. Apoi a fost condus la mănăstirea Sf. Spiridon și, într-un final, a ajuns la Curtea Domească din Dealul Spirii. Pe lungimea celor 3.000 de pași estimați între mănăstirea Sf. Spiridin și Curtea Domnească, s-a desfășurat un cortegiu domnesc, care impresiona prin veșmintele luxoase și sofisticate (Stoicescu, 1880, 8).

Cu acest prilej, găsim o descriere a vestimentației domnitorului și a însoțitorilor săi. Domnul purta pe cap cele două obiecte dăruite de către sultan: „*cuca cu pene de struț*" și „*cabanița*", simbolizând funcția deținută în ierarhia otomană, cea de pașă cu două tuiuri. Culoarea albă era restricționată conducătorului (Stoicescu, 1880, 8).

Avangarda lui Caragea era formată din toporași, călărași, arnăuți și superiorii lor: Tufecci-bașa, Deli-bașa, Bim-bașa și Ghiuler-Aga, dorobanți, șeful Agiei, spătarul, vistiernicul, vornicul de poliție, logofeții mari, postelnicul cel mare cu toți servitorii și dregătorii lor. Acest convoi de boieri care urmau să dețină funcții importante în administrația țării era despărțit de familia domnitorului prin șase cai, cu cioltare din fir de aur de la coamă până la coadă. Cel care încheia alaiul era Cămărașul cel Mare care arunca monede norodului venit să-și întâmpine domnul.

La Curtea Domnească, Caragea a primit binecuvântarea Mitropolitului, care l-a uns cu mir, după cum se proceda pe vremuri cu domnitorii pământeni. După acest moment solemn, au urmat salve de tun. Apoi, domnitorul s-a deplasat în curtea palatului pentru a i se citi în văzul lumii firmanul de investitură (Stoicescu, 1880, 8).

Intrarea lui Caragea în capitală este prezentată succint și de către Ion Ghica, care mai întâi are grijă să menționeze că domnitorul venise pentru o domnie impusă de sultan la 3 ani. Caragea și-a făcut intrarea în capitală de Sf. Spiridon, „*călare pe tabla-bașa, în*

sunetele clopotelor, ale surlelor și tobelor" (Ghica, 2014, 59) și apoi s-a îndreptat înspre biserica de la Curtea Veche, unde a fost miruit domn de către mitropolit, respectându-se astfel tradiția.

Străzile orașului erau străbătute și de alaiuri de diplomați străini, aflați în tranzit către Imperiul Otoman sau către Occident. O suită ce însoțea doi principi persani a traversat Bucureștii în anul 1836[4], având drept destinație capitala Imperiului Otoman. Literatul britanic James Bailie Fraser a făcut parte din această delegație și a păstrat o descriere a modului în care au fost primiți de „*Înălțimea Sa Prințul Ghica*"(*Călători străini*, s.n., III, 2006, 550): „*o trăsură oficială cu o mare asistență formată din trupe și gărzi; antecamera era plină de ofițeri strălucind în uniforme minunate în albastru și portocaliu împodobite cu ordine militare*"(*Călători străini*, s.n., III, 2006, 550).

Pe lângă alaiurile de primire ale domnitorilor sau diplomaților, pe ulițele orașului se puteau vedea și cortegii funerare, care, în general străbăteau aproape toată capitala. Despre înmormântarea domnitorului Alexandru Suțu aflăm detalii de la Stoicescu. Domnitorul a fost condus pe ultimul drum cu mare alai de oameni. Stoicescu explică numărul mare de însoțitori prin simpatia de care Suțu s-a bucurat atât în rândul boierilor, cât și al poporului: „*Toți boierii țerii și poporul urmau cortegiul; aceasta dovedia marea simpatie ce o aveau boierii, căci la mormânt nu l-au dus pe dric cu caii, ci chiar miniștrii îl duceau pe patul mortuar, purtat pe umerii lor, având fiecare ministru câte un șef din Ministeriul său lângă dânșii*" (Stoicescu, 1880, 18).

Cele prezentate sunt confirmate și de G. D. Florescu în lucrarea *Alaiul înmormântărei lui Alexandru N. Șuțu voevod la 20 ianuarie 1821*, în care observă că suita de la intrarea Principelui în oraș și cortegiul funerar aveau aceeași structură: „*Cortegiul era aproape același cu acela al intrărei unui Princepe în oraș. Cadavrul era purtat descoperit, împodobit cu ornamente și înconjurat cu cozi de cai, urmat de toate semnele de demnitate purtate pe perne roșii stacojii*" (Florescu, 1932, 9). Pentru popor și aceasta era o formă de spectacol, una macabră de-a dreptul, mulți îngrămădindu-se pe străzi pentru a vedea macabra suită: „*Toate străzile pe unde trebuia să treacă cortegiul erau pline de popor nenumărat, ferestrele și acoperișurile caselor erau ticsite, acest spectacol fiind nou*" (Florescu, 1932, 9).

Tipologie socială și timp liber

În cele trei surse studiate, se diferențiază următoarele tipologii sociale: domnitorul fanariot, „*boierul bun*" (întâlnit la Nicolae Filimon), „*boierul fanariot*", „*ciocoiul*", „*negustorul necinstit*". La Filimon, regăsim și trei categorii de tipologii feminine, reprezentate prin următoarele personaje: Maria, fata Banului C. („*modelul purității*

4. Evenimentul s-a petrecut la puțin timp de la plecarea lui Kiseleff, însă am considerat important acest exemplu pentru a înțelege cum s-a manifestat ospitalitatea localnicilor și în epoca regulamentară.

feminine"), Arghira („*femeia de moravuri ușoare*") și Chera Duduca („*femeia întreținută*").

În toate cele trei surse alese spre studiu, observăm că domnitorul fanariot este înfățișat ca un antierou. Are un caracter venal, fără niciun sentiment național, scopul său fiind doar îmbogățirea.

Primul exemplu este Nicolae Mavrogheni, eroul principal al cronicii pitarului Hristache. Deși autorul caută să creeze o imagine pozitivă personajului, după cum sugerează și versurile de la începutul cronicii, acțiunile întreprinse de domnitor scot la iveală un caracter „*mârșav*", specific domnilor fanarioți.

Necesitarea strângerii de fonduri pentru a susține războiul, în care și Țara Românească, în calitate de vasală a Porții, fusese implicată, l-a determinat pe Mavrogheni să scoată ranguri boierești la vânzare:

„*Și 'ncepu a se porni*
Spre cei mici a-i boeri,
Făcând pe unii șetrari,
Pe alții pitari, serdari." (Hristache pitarul, 1898, 60)

Măsura a generat concurență între boierii care aveau deja funcții și doritori, întrucât unii cotizau pentru a-și păstra statutul social-economic, iar alții pentru a parveni:

„*Ca să vază cei mai mari*
Să să îndemne a da bani.
Apoi de-aci să te ții
Și să mai vedi boerii.
Alergând care de care
Să ia caftanul mai mare,
Măturând tot de prin casă
Și dând până la camașă,
Numai și numai să fie
În rând l'archontologie,
Să nu rămâie mai jos
De cât un altul mai prost." (Hristache pitarul, 1898, 60)

Pe lângă concurența dintre boieri și „*țăranii*" care „*se căftăneau*", această măsură a avut și implicații sociale. Funcțiile boierești nu mai erau exclusiviste, fiind dobândite prin naștere, ci puteau deveni accesibile oricui, distrugându-se un sistem cu care societatea românească fusese obișnuită:

„*Chiar se punea și țăranii*
De da cu duiumul banii
Și care nu-ți trecea 'n gând
Vedeai caftan îmbrâcând
Și dintr 'un moji plugar
L-auziai arhon șatrar!" (Hristache pitarul, 1898, 60)

După cum consideră și cercetătoarea Constanța Vintilă-Ghițulescu, această măsură întreprinsă de Mavrogheni reprezintă începutul apariției categoriei de ciocoi (Vintilă-Ghițulescu, 2013, 58-59), foarte blamată de Nicolae Filimon în romanul său.

Obiceiul vânzării de funcții boierești era întâlnit și la alți domnitori, un exemplu fiind Ioan Gheorghe Caragea, care și-a atras o reputație negativă. Venalitatea domnitorului este amintită atât în romanul lui Filimon, cât și în scrisorile lui Ghica. Caragea a procedat aidoma predecesorului său, Mavrogheni. Însă, Caragea nu avea nevoie să strângă bani pentru un război iminent, cum era în cazul lui Mavrogheni, ci dorea să-și recupereze sumele pe care le plătise pentru a-și cumpăra tronul. Ion Ghica consemnează acest aspect într-un mod foarte ironic: „*Îmbulzeala la ranguri era atât de mare, că se umpluse din scoarță în scoarță condica pitacului domnesc, și se spune că, în ziua fugii lui Caragea, postelnicul de-abia a pridedid să citească numele celor din protipendadă și câteva din starea de jos. Chemat de vodă ca să plece, el a trântit pitacul jos, strigând cu glas tare: Iar voi ceilalți, pitari și serdari!*" (Ghica, 2014, 63).

Această concurență între boieri pentru a strânge cât mai multe funcții a fost remarcată și de călătorii străini. De la generalul francez înrolat în armata rusă, în cadrul războiului ruso-turc din 1806-1812, Alexandre Andrault Langeron aflăm că județele erau conduse de câte un ispavnic, funcție ce aducea respectivului, un venit de aproximativ 7.000-8.000 de ducați pe an. Șeful poliției capitalei, aga, era considerat un ajutor al hoților, era părtaș la diverse furturi. Boierimea locală era formată în mare parte din greci din Fanar, veniți în București pentru a gusta „*luxul orașului*" și pentru a se îmbogăți (*Călători străini*, s.n., I, 2004, 335-336).

Existența domniilor fanariote a însemnat o diferențiere a rangurilor boierești, reflectată, nu doar prin puterea financiară și prin influența politică, ci și prin vestimentație.

Boierii împărțiți în cele trei clase se diferențiau prin: blănurile purtate, forma și dimensiunea șlicului și culoarea giubelei. Rangul I era deținut de cei mai importanți demnitari, cu funcție în Sfatul Domnesc – marele postelnic, marele ban, marele vornic, marele logofăt, marele spătar, marele vistiernic, marele agă. Aceștia erau cunoscuți sub denumirea de boieri veliți sau divăniți și formau protipendada. Aveau barbă și purtau un șlic de mari dimensiuni și giubeaua din samur. Boierii de rangul al II-lea – paharnicul, clucerul, stolnicul și comisul – aveau șalvari roșii, blănuri de vulpe, de lup sau de râs. Cei din ultima clasă – slugerul, pitarul, șetrarul, medelnicerul, portarul, armașul, clucerul de arie – purtau blănurile cele mai ieftine. De asemenea, aceștia aveau doar mustață și straie cu nuanță mai închisă – verde, albastru sau brun (Ionescu, 2006, 76-77).

Diferențele vestimentare și economice dintre rangurile de boieri sunt observate și de căpitanul Radisitz, însărcinat de Statul Major al armatei imperiale austriece să facă o descriere a Țărilor Române în anul 1820. În capitolul dedicat locuitorilor Principatelor, acesta spunea că „*nobilimea se împarte în trei clase: 1. Mazil, mic boiernaș de țară; 2. Răzeș, pe jumătate țăran; acești sunt proprietarii mai mici [...] 3. Nobilii din clasa a III-a*

sunt cei mai de sus, care ocupă funcții de curte, deținând scoborâtori titlul de Măria Ta. Un prim drept al nobililor este portul bărbii" (*Călători străini*, s.n., II, 2005, 77).

Această realitate este redată și în scrisorile lui Ghica, care considera șlicul un element vestimentar distinctiv: cei tineri aveau un glob mare și rotund, cei mai bătrâni „*un șlic tot atât de umflat, dar sfera nu era întreagă*", iar cei fără ranguri „*un șlic mic ca un borcan*" (Ghica, 2014, 302).

Ghica realizează o descriere a ținutei protipendadei, care-și permitea îmbrăcăminte din stofe sau blănuri scumpe, exponentă a avuției: „*Boierii cei mari se îmbrăcau cu ceacșiri roșii cu meși, papuci sau cizme galbene de meșina, cu botul ascuțit, întors în sus și fără toc; antiriile erau de ghermesit, de citarie, calemcheriu, cutnie, selmie sau sevai; se încingeau la brâu cu șal de Indii; vara fermeneaua scurtă, iarna și vara, curteica îmblănită cu pacea de samur, singeap sau cacom; pe dasupra, giubea de postav sau la sărbători, biniș*" (Ghica, 2014, 302).

O imagine a boierimii din București avem și în romanul lui Filimon, unde se pot distinge trei categorii boierești, realizate după originea și statutul economic: „*ciocoii*", „*grecii*" sosiți odată cu domnitorii fanarioți și inserați în sistemul politic autohton și „*boierimea locală*", exclusă de la procesul de conducere.

În romanul lui Filimon, se trasează și câteva caracteristici psihologice pentru fiecare categorie: „*ciocoiul*" – parvenitul, „*grecii*" – veniți să realizeze averi și funcții, fără a avea habar de nevoile populației și „*boierul român*" – bun, blând, însă izolat. Autorul furnizează și descrieri vestimentare, căutând să îi diferențieze și prin aspectul exterior. Această modalitate de a deosebi cele trei categorii nu ține de un artificiu literar folosit de autor în construcția personajelor, ci de o realitate a epocii, întrucât boierii, în funcție de rangul deținut, aveau îmbrăcăminte distinctă, după cum s-a văzut și în descrierea oferită de Ghica.

Boierul din protipendadă, postelnicul Andronache Tuzluc, purta un „*anteriu de cutnie ca guşa porumbului, încins peste mijloc cu un şal de Ţarigrad, cu işlicul în cap şi învelit până la ochi cu o giubea de postav albastru, blăniţă cu blană de râs*" (Filimon, 1910, 19).

Ciocoiul[5] Dinu Păturică, era „*îmbrăcat cu anteriu de şamalagea rupt în spate; cu caravani de pânză de casă vopsiţi cafeniu; încins cu o bucată de pânză cu marginile cusute în gherghef; cu picioarele goale băgate în nişte iminei de saftian, care fuseseră odată roşii, dar îşi pierduseră culoarea din cauza vechimii; la încingătoare cu nişte călimări colosale de alamă; în cap cu cauc de şal, a cărui culoare nu se poate distinge din cauza peticelor de diferite materii cu care era cârpit, şi purtând ca veştmânt de căpetenie o fermenă de pambriu ca paiul grâului, căptuşită cu bogasiu roşu*" (Filimon, 1910, 18).

Și cel din urmă, boierul român avea „*un anteriu de atlas vișiniu, încins cu șal de Țarigrad, cu biniș de postav albastru închis, încălțat cu meși și papuci de saftian galben; la brâu cu un hanger de nur, iar în cap cu un gugiuman de samur cu fundul roșu*" (Filimon, 1910, 31).

5. Termen cu etimologie necunoscută, dat mai ales la sate arendașilor, vătafilor în semn de dispreț.

În toate cele trei cazuri, se constată că sunt purtate obiecte de proveniență otomană, diferența între îmbrăcămintea celor trei personaje fiind determinată de gradul de uzură a materialelor (în cazul lui Dinu Păturică haine decolorate, cârpite, purtate mult timp), culoarea și materialul anterielor (Dinu Păturică – un anteriu de șamalgea rupt, postelnicul Andronache Tuzluc – un anteriu de cutnie, banul C. – un ateriu de atlas vișiniu), accesorii (Dinu Păturică purta la cingătoare niște călimări de alamă), acoperământul capului (caucul de șal în cazul lui Dinu Păturică, șlicul pentru Andronache Tuzluc și gugiumanul de samur pentru banul C.).

O altă categorie socială, prezentă și în romanul lui Filimon, era negustorimea. Aceasta era organizată după niște reguli foarte clare, fiind condusă de „*starostea de negețători*, *singurul admis să poarte barbă. Consiliul acestora era format din negustorii lipscani: giuvariergii, argintari, blănari*" (Filimon, 1910, 229-230). Erau organizați în bresle, asociații, mai curând, cu rol juridic, care reglementau statutul economic și îi protejau de abuzuri venite de la domnie și de la boierime. Breslele percepeau o serie de taxe anuale de la negustori (Giurescu, 2009, 595, 555).

Existau și cazuri în care unii comercianți se eschivau de la achitarea obligațiilor, autorul dându-l exemplu pe Kir Costea Chioru, un evreu din Mahalaua Scaunelor, care „*făcea parte din toate castele negustorești, fără ca să plătească patenta la vreuna dintr' însele, căci dacă stărostia voia să-i dea patenta de bogasierie, el nu o primea zicând că este ciaprazar; iar din această corporație, el scăpa, aruncându-se în alta, fără ca nimeni să-l poată dovedi de mincinos*" (Filimon, 1910, 89).

Dintre cele trei tipologii feminine existente în romanul lui Filimon, doar două beneficiază de un portret fizic mai amplu, „*femeia de moravuri ușoare*" (Arghira) și „*femeia întreținută*" (Chera Duduca). Cele două au în comun venalitate, plăcerea pentru lux, fiind diferențiate doar prin dorința de parvenire, mai intensă la Chera Duduca. Pentru studiul nostru, prezintă relevanță portretul fizic al celor două, întrucât aflăm obiectele vestimentare purtate la începutul secolului al XIX-lea.

Din descrierea Arghirei din Mahalaua Scaunelor, constatăm că femeile îmbinau luxul oriental cu elementele occidentale, fiind mai receptive procesului de modernizare decât bărbații. Arghira „*purta o rochie de mătăsărie ca arderea Moschii, cu trei rânduri de mangeturi pe poale, cu mânicile strimte şi cu pieptul închis. Era încinsă cu un colan de canavăţ roşu, cu paftale mici de aur; la gât avea un şimizet cusut la ciur; capul îl avea acoperit cu un fes alb cu fundă de mătase neagră şi legat cu o sangulie albă cusută cu fir, ale cării căpătâie, înnodate la partea dreaptă a capului, formau o floare de formă originală; picioarele îi erau încălţate cu ciorapi de Lipsca, foarte albi, şi pantofi de saftian negru cu funde roşii de mătase; la gât avea şi trei şiruri de mărgean ales, iar la urechi atârnau o păreche de cercei lucraţi în aur şi diamante; pe deasupra tutulor veştmintelor purta o fermenă de catifea neagră, scurtă până la talie şi cusută cu fir în mangă*" (Filimon, 1910, 165). Această înclinație către lux și către modernitate a femeilor este observată și de

călătorul James Edward Alexander, care povestea că acestea „*păreau foarte iubitoare de a se făli cu blănuri de toate culorile*” (*Călători străini*, s.n., II, 2005, 156).

Schimbările de mentalitate din societatea românească au fost foarte bine surprinse de Ion Ghica, care arată că odată cu intrarea influențelor occidentale prin intermediul armatei ruse, reprezentatele sexului frumos au devenit pradă tentațiilor occidentale, determinându-și soții să investească averi fabuloase pentru a le satisface ultimele tendințe în modă.

Modificările în vestimentație se constată și în rândul tinerilor, care s-au dezis de anteriu, deișlic și de alte straie orientale, preferând fracul, jobenul, pantalonul. Luxul dorit a generat conflicte în familie, întrucât, boierii, refractari schimbărilor, nu erau de acord să investească sume fabuloase pentru a le satisface plăcerile consoartelor sau copiilor. Cei care au ieșit în câștig din această poveste au fost negustorii, care aduceau mărfuri din Europa și le comercializau la prețuri exagerate, îmbogățindu-se rapid: „*Nu era familie în care să nu se vorbească despre teatru, și mai cu seamă despre găteala cucoanelor. Femeile își martirizaru bărbații, iar junele și junii pe părinții lor, ca să le cumpere veștminte noui, diamante și parfumării*” (Ghica, 2014, 195-197).

Secolul al XIX-lea este sinomin cu modernizarea societății românești, care și-a regândit modalitatea de a-și petrece timpul liber. Astfel, „*eticheta, îmbrăcămintea, manierele* [occidentale] *puneau treptat stăpânire pe gustul claselor avute*” (Bușă, 2011, 61). În acest context, explicăm și interesul boierimii pentru teatru, pentru modă și pentru baluri.

În romanul lui Nicolae Filimon, sunt descrise caracteristicile vieții culturale din București, din timpul domniei lui Ioan Gheorghe Caragea. Un teatru a fost ridicat la inițiativa domniței Ralu, fiica domnitorului Caragea, în Mahalaua Biserica Albă, de pe Podul Mogoșoaiei. Acesta a fost considerat al doilea teatru atestat din istoria orașului București, predecesorul său fiind un teatru de scânduri, realizat de un întreprinzător de dioramă în curtea Banului Manolache Brâncoveanu.

Informații despre reprezentațiile ținute nu există, tot ceea ce știm este că viața acestuia a fost scurtă și în locul lui, domnița Ralu a creat o sală de bal, lungă de aproape 18 stânjeni și lată de 9 palme (Filimon, 1910, 209), destinată doar boierilor. Odată cu sosirea în București a unui antreprenor melo-dramatic, sala de bal a fost transformată în teatru (Filimon, 1910, 186-187).

În centrul clădirii, se găsea sala de spectacol, iar pe laterale două încăperi: prima cu rol de depozitare a dulcețurilor și a băuturilor alcoolice sau răcoritoare ce puteau fi servite de către participanți. Cea de-a doua încăpere găzduia slugile boierilor veniți la teatru.

Sala avea trei rânduri de loji tapetate cu postav roșu, împodobite cu perdele de chembrică cu ciucuri albi. În dreapta, exista o sofa din catifea roșie, rezervată doar domnitorului, iar în mijloc se găseau lavițe căptușite cu postav roșu.

Scena era despărțită de public printr-un rând de pupitre, destinat orchestrei și o cortină, care îl avea desenat pe Apollo cu o liră pe genunchi. Lumina era difuză și era obținută din lumânările de seu, puse în sfeșnice de tinichea, spânzurate în jurul sălii,

creându-se astfel o atmosferă de mister. Accesul la reprezentații era restricționat de biletul de intrare, al cărui preț depindea de locul ales, după cum urmează: lojile din mijloc erau destinate doar marilor boieri și oaspeților importanți și costau 1 galben, lojile de jos și rândul al treilea nu erau destinate unei categorii sociale anume și valorau 10 lei, iar parterul găzduia pe spectatorii cei mai săraci, care plăteau 3 lei (Filimon, 1910, 208-209).

În ceea ce privește selecția artistică, erau abordate mai multe specii literare: tragedia, comedia, drama și cu această ocazie s-a format o generație de actori. Repertoriul era destul de restrâns, constând în creații străine, printre care și opere realizate de Rossini și Mozart: *Saul*, *Ida*, *Pla-de Tolomei*, *Briganzii și Faust*, *Gazza-Landra*, *Moise în Egipt*, *Cenușareasa*, *Flautul fermecat*, *Idomeneu*. Probabil pentru acestea, exista o orchestră care avea minime cunoștințe.

Datorită numărului mare de greci care se așezaseră în București și care căutau să-și facă cunoscute dezideratele naționale, erau jucate și câteva piese în limba greacă cu această tematică: *Moartea lui Iuliu Cezar*, *Mânia lui Achi*, *Timoleon*, *Meropa*, *Zaira*, *Mahomet*, *Orest și Filip II*, *Polixeni*, *Aristodem*, *Ecuba*, *Avarul*. Acestea au fost bine primite de spectatori, iar autorul consideră că o parte dintre ideile naționale care au stat la baza revoluției lui Tudor Vladimirescu se datorează „*ideilor de libertate și de eroism, culese de junii români din piesele: Moartea lui Cezar, Achil, Timoleon și Ecuba*" (Filimon, 1910, 188-194).

Despre Teatrul de la Cișmea și gusturile pentru cultură ale bucureștenilor aflăm și din scrisorile lui Ion Ghica. Autorul îi recunoaște domnitorului Caragea meritul că a dat naștere teatrului authoton. Totuși, așa cum menționează și Filimon, această inițiativă a aparținut fiicei acestuia, domnița Ralu. Conform lui Ghica, până la întemeirea Teatrului de la Cișmeaua Roșie, în tot orașul nu existau decât o harpă și un pian, fapt ce arată nivelul scăzut de cultură.

La fel ca Filimon, Ghica povestește că nucleul actoricesc al teatrului era reprezentat de vorbitorii de limba greacă, selectați de domnița Ralu de la Școala grecească de la Măgureanu. Lipsa unei literaturi naționale împreună cu provenienta artiștilor explică de ce majoritatea pieselor erau în limba greacă. Ghica nu oferă detalii despre construcție, interioare, așa cum apar la Nicolae Filiomon. El menționeză doar că teatrul avea un parter cu stală și cu multe loje, ceea ce confirmă descrierea lui Filimon.

Plecarea lui Caragea a însemnat și finalul vieții, destul de scurte, a teatrului de la Cișmeaua Roșie. Arta dramaturgică a renăscut după anul 1821, cu ajutorul Smarandei Ghica din mahalaua Gorganului, care alături de Iancu Văcărescu, a căutat să impună limba română pe scenă, în detrimentul celei grecești (Ghica, 2014, 67-68).

Gusturile pentru muzică și pentru teatru ale bucureștenilor s-au menținut, chiar dacă Teatrul de la Cișmea și-a încetat activitatea. Călătorul străin, Lascelles Fitzgerald, care a călătorit în Principate în anul 1835, amintește de vizitele sale la teatrul din București, care era „*atunci la începuturile sale*" (Ardeleanu, 2010, 226). Acesta a asistat la tragedia Alzira, jucată în românește, unde „*audiența era numeroasă și atentă*" (Ardeleanu, 2010,

226). Existența unei opere a fost confirmată de călător, care povestește că a ascultat „*opera germană Romeo și Julieta*".

În scrisorile sale, Ion Ghica amintește noile obiceiuri ale tinerilor din acea vreme, care căutau să combine elementele orientale cu cele occidentale. Încă aflați sub impactul evenimentelor din anul 1821, aceștia au îmbinat tarabolosul cu piesele vestimentare specifice pandurilor (cepchenul și minteanul) și cu accesorii europene (pistolul) (Ghica, 2014, 68-69). Au lansat o nouă modă, cea „*voinicească*" (Alexianu, 1971, 85). Prin grozăviile pe care le făceau, au ajuns spaima mahalalelor: în timpul zilei încingeau petreceri, unde cheamau lăutari, iar seara umblau după fete, cântându-le serenade. Elanul tineresc le-a fost retezat de război (Ghica, 2014, 69).

Influența franceză a fost remarcată și de călătorii străini, care au constatat că elita preluase nu doar moda, ci și limba și cultura franceză. Fostul agent și consul general al Franței, Adrien Louis Cochelet, care a vizitat București în anul 1834, a rămas impresionat de priveliștea oferită de „*trăsurile pline de tineri și doamne drăguțe, îmbrăcați după ultima modă pariziană*" (*Călători străini*, s.n., III, 2006, 229). Primit în audiență la domnitor, a constatat că obiceiurile vestimentare franțuzești nu erau preluate doar de doamnele din înalta societate, ci și de boieri: „*Cu excepția câtorva mari boieri, care mai poartă cu demnitate vechiul și impozantul costum românesc, toți ceilalți [...] purtau uniforme cusute cu aur și argint ca ale noastre*" (*Călători străini*, s.n., III, 2006, 230). În anul petrecut la București, a descoperit că protipendada era cunoscătoare a limbii și societății franceze: „*dar ceeea ce m-a minunat cel mai mult a fost faptul că se exprimau într-o franceză bună și vorbeau despre Franța ca și cum toți ar fi fost acolo*" (*Călători străini*, s.n., III, 2006, 230).

București în timp de criză: confruntări militare și calamități

Ion Ghica vede începutul secolului al XIX-lea ca pe o imagine apocaliptică, dată de războaiele purtate între turci, ruși și austrieci. În București, sărăcia și boala erau la ordinea zilei: „*spitalele și mănăstirile, pline de bolnavi și de cerșetori; românii țărani, rămași în sapă de lemn; codrii și drumurile, împănate de cete de hoți cari jefuiau și căzneau cât ieșea omul din streaja Bucureștilor afară*" (Ghica, 2014, 297). Acest tablou nu este foarte departe de realitate, întrucât se știe că Bucureștii au trecut prin momente grele: cutremurul din 1802, incendiul din 1804, ciuma lui Caragea din 1813-1814.

Scrisoarea a III-a, deși redactată la mai mult de jumătate de secol[6] de evenimentele prezentate, este o sinteză plină de amănunte asupra Bucureștilor în timpul domniei lui Ioan Gheorghe Caragea.

Ion Ghica nu ezită să reamintească cititorului semnele considerate nefaste pentru domnia lui Caragea: incendiul de la Curtea Domnească, care a prăpădit întregul complex, cunoscut ulterior drept *Curtea Arsă* și ciuma, care a izbucnit „*de-a doua zi*", fiind adusă de

6. Este datată: „*noiembrie 1879*".

alaiul lui Vodă. Nu știm din ce motiv, Ghica deformează realitatea istorică, întrucât ciuma a izbucnit la un an de la sosirea lui Caragea pe tronul Țării Românești. După Ghica, în timpul ciumei, ar fi fost aproximativ 90.000 de morți în mai puțin de un an (Ghica, 2014, 59).

Prezentarea lui este însă foarte importantă pentru a vedea comportamentul bucureștenilor în momente dificile. Fiecare încerca să se pună la adăpost de flagelul ucigător. Profitând de dramele care se petreceau, s-a remarcat „*o categorie de indivizi toți bețivii, toți destrămații*" (Ghica, 2014, 59), care furau din locuințe și preluau pe cei bolnavi, determinându-i pe cei considerați sănătoși să fugă din calea lor, fără a mai ține cont de averea pierdută: „*Fugea lumea de dânșii ca de moarte, căci ei luau pe bolnavi sau pe morți în spinare, îi trânteau în car, claie peste grămadă, și porneau cu carul plin spre Dudești sau spre Cioplea, unde erau ordiile ciumaților*" (Ghica, 2014, 59-60). La Dudești, cei considerați bolnavi erau puși în carantină și decedații de ciumă erau lăsați pe câmp.

Lipsa sistemului sanitar și haosul care domina orașul în timpul epidemiilor au fost remarcate și de Ghica, care spunea că bolnavii nu primeau niciun fel de asistență medicală și mai rău de-atât, primeau „*o măciucă peste cap*" (Ghica, 2014, 60), considerată cel mai bun tratament. În cele din urmă, revolta ciumaților, finalizată cu moartea a zece ciocli (Ghica, 2014, 60), l-a determinat pe domnitor să ia măsuri. Cu această ocazie, s-a realizat un serviciu sanitar primitiv, bazat pe recenzia celor sănătoși din gospodării.

Tot în timpul ciumei, se constată o serie de obiceiuri. Focul era considerat purificator. În gospodăriile boierilor, se putea vedea un fum galben și acru. Cei care doreau să intre în curtea boierului, trebuia să treacă prin acest fum și apoi să se spele cu apă sau cu oțet (Ghica, 2014, 60). După cum era de așteptat, cei care încălcau aceste reguli erau cioclii, al căror interes era să extindă boala. Astfel, aruncau obiectele rămase de la bolnavi în diverse locuri din oraș. Ghica explică imunitatea cioclilor, bazându-se pe observația conform căreia cei care s-au vindecat de ciumă nu se mai pot contamina.

Incendiul de la Curtea domnească este amintit și de Stoicescu, care oferă mai multe informații. Incidentul s-a petrecut în luna ianuarie a anului 1813, iar focul a durat trei zile. Datarea incendiului este greșită, întrucât se știe că acesta a avut loc în 1812.

De reținut că Palatul Domnesc din timpul lui Caragea a fost „*cea de-a doua Curte Domnească*". Prima, care corespundea vechii curți voievodale, se dărăpănase și necesita reparații. Domnitorul Ipsilanti a construit o curte nouă, în Dealul Spirii (aceasta care arde în timpul lui Caragea), care în urma incendiului a rămas cunoscută sub numele de „*Curtea Arsă*".

Palatul se întindea pe două etaje, avea patru scări și două foișoare. Primul cat avea încăperi cu destinații strict administrative: cancelaria, hătmănia, vistieria etc., iar celălat găzduia sala tronului, paraclisul și baia.

Și Stoicescu amintește de ciuma care a izbucnit la scurt timp de la incediu, rămasă celebră, drept „*ciuma lui Caragea*". Nu insistă pe dramele determinate de extinderea flageului, ci se limitează doar la menționarea câtorva aspecte: țăranii nu mai intrau în oraș, iar cioclii se ocupau de preluarea cadavrelor celor morți de ciumă, fiind spaima

locuitorilor. Acesta ajunge la concluzia greșită că termenul *cioclu* este părintele etimologic al *ciocoului*, fapt corectat de Nicolae Iorga într-o notă de subsol (Stoicescu, 1880, 11-13).

Observăm că atât Ghica, cât și Stoicescu pun cele două evenimente (incendiul și ciuma) în relație, considerând că s-au petrecut unul după altul, la un interval scurt de timp. Din câte se știe, între cele două evenimente a fost o diferență de aproape un an. Ghica plasează incendiul și ciuma în anul 1812, pe când Stoicescu datează cele două evenimente în anul următor.

Nu doar ciuma provoca epidemii în oraș, ci și holera, datorită gradului scăzut de igienă și numărului mare de gunoaie care se aruncau în Dâmbovița.

Pe timpul holerei din anul 1831, s-a creat și o legendă despre Kiseleff, cunoscută drept *Kiseleff și Mehedințeanu*. Pe timpul holerei, barierele erau închise cu cordoane militare pentru a limita circulația și, implicit, răspândirea epidemiei. Se povestește că generalul Kiseleff, „*puternicul stăpânitor al Munteniei*" (*De la Dragoș la Cuza-vodă. Legende populare românești*, 1966, 219), se plimba prin Herăstrău și dorea să se întoarcă pe un alt drum decât cel pe care era recomandat să meargă. La una dintre bariere, a fost oprit de o santinelă, din Mehedinți, care, necunoscându-l, i-a cerut hârtia de trecere. Dacă generalul nu îi arăta hârtia, soldatul urma să execute ordinul, adică să-l împuște. A urmat un schimb de replici destul de interesant:

„ *– Iacă, frate bacșiș! Lasă-mă să trec!*
Mehedințeanul plecă pușca și zise blând:
– Dacă vrei să mă cinstești, aruncă-mi-l, căci din mână nu am voie să-l iau.
Kiseleff aruncă napoleonul. Soldatul puse piciorul pe napoleon ca să-l ia în stăpânire, apoi întinse pușca.
Îndărăt generalule că trag foc!
Dar bre, ți-am dat bacșiș!
Îndărăt generalule!
Și soldatul a tras cocoșul și a pus arma la ochi.

Generalul a trebuit să se întoarcă. Ajuns pe altă cale în București, Kiseleff a poruncit să se afle numele soldatului, căruia i-a mai dat doi napoleoni și l-a făcut căprar, pentru farsa ce i-a jucat-o"

(*De la Dragoș la Cuza-vodă. Legende populare românești*, 1966, 220).

Nu avem surse care să confirme întâmplarea, însă aceasta evidențiază o serie de aspecte importante: existența unor supuși care executau ordinele cu sfințenie, în ciuda tentațiilor care ar fi apărut, precum și dorința lui Kiseleff de a recompensa oamenii care își fac datoria. Observăm, totuși, că generalul a încercat prin tertipuri balcanice să-și câștige trecerea, soldatul a luat napoleonul, însă cel dintâi a ieșit în pagubă, datorită zelului soldatului.

Din legendă, aflăm și măsurile luate pe timpul holerei, în timpul lui Kiseleff: restricționarea circulației, prin organizarea de cordoane militare.

Confruntările militare dintre cele trei mari imperii: rus, otoman și austriac au

caracterizat relațiile politice și militare din perioada 1774-1834. Prin urmare, nu au trecut neobservate nici de călătorii străini și nici de scriitorii locali.

Despre războiul din 1787-1792 întâlnim informații în cronica pitarului Hristache, care arată cum s-a pregătit de război domnitorul Nicolae Mavrogheni. Într-o primă fază, acesta s-a decis să-și organizeze armata. Această intenție este lăudabilă, întrucât venirea domnilor fanarioți începând cu anul 1716 a fost echivalentă, printre altele, și cu desființarea oștirii:

„*Oaste începu a strânge*
Pentru vărsare de sânge:
Toți condoraţii, cizmarii,
Precupeții, cârciumarii,
Osebit români de țară
Ce-i strânsese de pe afară
Și le făcu baerac [...]
După ce le făcu leafă
Îi mai puse la o treabă:
Ca să'nvețe și muștra
Să știe să dea cu pușca." (Hristache pitarul, 1898, 39-40)

Dat fiind că erau eligibili pentru serviciul militar toți bărbații apți din punct de vedere fizic, fragmentul de mai sus este util pentru a afla ocupațiile bucureștenilor: meșteșugari (cizmari, pantofari), negustori, cârciumari. Aceștia au fost împărțiți în grupuri mai mici ce puteau fi mai ușor direcționate, au primit un steag și o instrucție militară. Aceste decizii s-au extins și asupra boierilor, chemați la curte:

„*Dete strajnică prouncă*
Boierilor să se strângă
La curte, toți înarmați,
Pe cai buni încălecați" (Hristache pitarul, 1898, 41)

Soarta nu i-a surâs lui Mavrogheni, care a fost înfrânt, iar nemții s-au îndreptat spre București. Pentru a nu transforma orașul în teatru de luptă între turci și austrieci, domnitorul l-a trimis pe mitropolitul Filaret să-i întâmpine pe aceștia din urmă, timp în care, turcii ar fi putut părăsi orașul. Inițial, otomanii au ieșit din București, dar când au ajuns în dreptul Văcărești lor s-au întors, considerând că „*râia i-a amăgit*" pe adversari. O confruntare între cele două oștiri era așteptată în capitală, însă, spre norocul locuitorilor, turcii au plecat, iar nemții și-au trimis mai întâi câțiva reprezentanți, grosul armatei defilând abia ziua următoare:

„*Ce milă Dumnezeiască*
Făcu legea creștinească!
Că pe toți turcii orbii
Și înapoi se porni [...]
Iar nemții tocmai pe seară

Au intrat și ei de-afară
Însă din volintirime
Puțini și din călărime.
A doua zi a intrat
Tot obusul regulat
La leatul optzeci și nouă
Octombrie douăzeci și două." (Hristache pitarul, 1898, 69-70)

Informații despre războiul ruso-turc din 1806-1812 găsim în lucrarea lui Stoicescu. Acesta povestește că în anul 1806, domnitorul Constantin Ipsilanti a părăsit capitala, în contextul izbucnirii războiului ruso-turc. Lipsa domnitorului i-a determinat pe turci să intre în București cu scopul de a jefui orașul, ceea ce nu s-a mai petrecut. Mitropolitul Dositei i-a trimis pe boieri să-i amăgească pe turci cu daruri scumpe și a organizat în incinta mănăstirii Radu Vodă o trupă de voluntari, numiți arvați, pe care i-a înarmat, astfel încât, în cazul unui atac, să se alieze cu tabacii și cu poporul înarmat și să apere capitala. Scenariul prevăzut de mitropolit nu s-a adeverit, însă trupele rusești care intraseră deja pe teritoriul Țării Românești s-au îndreptat spre capitală, în timp ce un escadron de cazaci fusese trimis special pentru a-i omorî pe turci.

Conform lui Stoicescu, rușii s-au aliat cu arvații și au „*golit*" capitala de turci. Apoi și-a făcut intrarea toată oștirea, iar administrația țării, cu excepția problemelor juridice, a trecut sub controlul rusesc, rolurile boierilor fiind dublate de câte un rus. Pentru a-și mări influența, au numit un alt președinte al clerului, pe Gavril Exarhu din sinodul Rusiei. Acesta l-a rechemat la Iași pe fostul mitropolit, Veniamin și pe mitropolitul Dositei l-a exilat de la București, înlocuindu-l cu grecul Ignatie Artinos.

Ocupația rusă din timpul războiului a durat 6 ani, de la 1806 până la 1812, și nu nouă ani cum a socotit povestitorul. În contextul declanșării unui război între Napoleon și țarul Alexandru, pacea dintre turci și ruși a fost semnată în 1812, ceea ce a determinat revenirea la sistemul de administrație anterior conflictului, fiind numit domn în Țara Românească Ioan Gheorghe Caragea (Stoicescu, 1880, 9-11).

Mai multe informații despre această perioadă aflăm chiar de la mareșalul rus, Mihail Kutuzov, care a surprins atât problemele cu care se confruntau localnicii, în timpul conflictului, cât și schimbările de mentalitate, suferite de societatea românească. Scrisorile lui Kutuzov prezintă o serie de evenimente, care nu sunt deloc amintite de Stoicescu: taxele impuse pe prăvăliile din capitală, *încartiruirea* – decizie ce a stârnit revoltă în cadrul populației, determinându-l pe mareșal să modifice hotărârea inițială: „*să scutiți cu desăvârșire pe proprietarii, [...] ca de exemplu în primul caz: dacă proprietarul are două case și una este luată în întregime la încartiruire pentru spital sau pentru altă nevoie militară; în cel de-al doilea caz: dacă proprietarul are o familie mare și vă veți convinge personal că el nu are posibilitatea să ofere în întregime o cameră sau două, să dispuneți o încartiruire corespunzătoare cu această situație, adică, care ar permite încartiruirea, fără să stânjenească*

prea mult familia lui" (*Călători străini*, s.n., I, 2004, 428). Stoicescu nu face decât să redea niște informații colectate din diverse surse, care, din câte observăm sunt destul de inexacte sau greșite în anumite situații. Constatăm că lipsesc cu desăvârșire impresii despre modul în care societatea bucureșteană a fost influențată de conflictele militare. Aceste detalii pot fi extrase din scrisorile lui Kutuzov către Lisanka, de unde reiese interesul crescut pentru baluri, ca loc de socializare și relaxare, dar și pentru teatru (Bezviconi, 1947, 179).

Evenimentele politice scurse de la plecarea lui Caragea până la instaurarea admnistrației lui Kiseleff sunt redate de Ghica cu lux de amănunte și cu numeroase comentarii personale în Scrisoarea a VI-a *În timpul zaverei*. Revoluția lui Tudor Vladimirescu este plasată în contextul mișcărilor naționale din Europa, reconstruită prin Congresul de la Viena din anul 1815 și animată de ideile napoleoniene, care și-au găsit răsunet în rândul popoarelor din imperiile multinaționale. Deși avea doar cinci ani, Ghica a prins revoluția lui Tudor și, mai mult de-atât, a consemnat și amintirile altor contemporani cu acest eveniment.

De la Ghica aflăm că sosirea pandurilor în București, pe 16 martie și instalarea lor la Cotroceni au determinat un haos general. Ipsilanti și-a plasat armata în Colentina, la casa Belu, pe 25 martie (Ghica, 2014, 93).

Autorul nu amintește nimic despre numărul de panduri și nici despre discursul lui Tudor în fața pandurilor și bucureștenilor, adunați să-l asculte. Această informație se regăsește în jurnalul consulului Prusiei, Ludwig Kreuchely von Schwerdtberg, care observa că cele două cuvinte cheie **libertate** și **patrie** au stârnit entuziasm, Tudor atingându-și scopul: „*Nu sunt cunoscute, de fapt, forțele lui Vladimirescu, dar ceea ce este sigur e că la București i se va alătura un număr considerabil de oameni, căci prin cuvintele libertate și patrie a știut să stârnească entuziasm*" (*Călători străini*, s.n., I, 2004, 930).

Astfel, orașul era împărțit între oamenii lui Tudor și cei ai lui Ipsilanti, care se îndepărtaseră de la scopul așteptat de locuitori – „*să-i taie pe boieri*" (Ghica, 2014, 93), Ipsilanti dorea conducerea Munteniei, iar Tudor alungarea fanarioților (Ghica, 2014, 91).

Comportamentul celor două oști a determinat un exod al familiilor mai înstărite în Transilvania, considerând că astfel își pot salva viața și averile, întrucât conflictele dintre cele două tabere deveniseră de neevitat: „*anarhia era la culme; șefii se urau și se pizmuiau între dânșii; amândoi, și Tudor și Ipsilante, porunceau, orânduiau în slujbe și ridicau dări; jaf în visitierie, jaf în casele particularilor. Zavergiii și pandurii vindeau ziua în amiaza mare pe strade șaluri, scule și argintării furate și jăfuite de pe la boieri și negețători*" (Ghica, 2014, 94).

Plecarea lui Ipsilanti de frica turcilor i-a liniștit pentru o perioadă scurtă pe locuitori. Ipsilanti l-a lăsat pe subalternul său, Sava, să controleze zavergiii din București. Revoluția din Țara Românească a avut răsunet și în Imperiul Otoman, întrucât acesta, în calitate de putere suzerană, își vedea autoritatea amenințată, cu atât mai mult cu cât conducerea Munteniei nu se mai afla în mâna unui domnitor fanariot. Drept consecință,

Turcia a trimis un corp de 10.000 de ostași să ocupe capitala și să o elibereze de forțele reacționare (pandurii și oamenii lui Ipsilanti) (Ghica, 2014, 96). Aproape un an de zile a durat vânătoarea de greci și eterişti, care nu s-a limitat doar la București, ci la toată țara, chiar și în Moldova (Ghica, 2014, 101).

Mai multe informații despre revoluția lui Tudor Vladimirescu găsim la Stoicescu, care are o modalitate proprie de interpretare a evenimentelor istorice.

Un obicei întâlnit la boieri încă de pe timpul domniei lui Ghica a fost prezentat de autor și folosit ca factor favorizant pentru evenimentele ce s-au succedat morții lui Suțu. Aflăm că exista o „*manie de lux*" ca fiecare boier să aibă în gospodărie un arnăut armat, care să îi fie însoțitor. Considerați de către Stoicescu niște „*vagabonzi*", acești arnăuți au fost atrași de căminarul Sava în armata sa. Înainte de a intra sub comanda lui Sava, au jefuit casele stăpânilor lor, ceea ce i-a determinat pe aceștia din urmă să se retragă la mănăstiri, pentru ca ulterior, să fugă în Transilvania. Astfel, în tot orașul au rămas doar familiile boierilor: Vornicu Manu, Scarlat Grădișteanu și Nae Golescu.

Bucureștii păreau pustiiți, ceea ce le-a permis arnăuților să se facă stăpâni: „*În urma fugii boierilor, acei voluntari mergeau pe la casele lor abandonate de-și făceau conace și, însoțiti de țigani boierești, spărgeau și jefuiau tot, iar, unde se găsiau buți cu vin, dădeau cep cu gloanțele din pistoale*" (Stoicescu, 1880, 19).

Plecarea boierilor a fost urmată de un marș al eteriștilor, la care autorul menționează că ar fi fost martor: „*În urma acestora s-a ivit și complotul eteriștilor. Grecii au cerut să se facă o feștanie în salonul cel mare din casele Beiului, sfințind stindardul eteriei, pe care l-au arborat deasupra porții caselor, iar preotul Vasile, care li sfinți stindardul, luând icoana pe care era zugravită Buna-Vestire, fu însoțit de eterişti și de o mare mulțime de popor, partea cea mai mare Greci, și ieșind din curtea Beiului, s-a preumblat prin toate piețele Bucureștilor, cântând toți imnul acesta în limba greacă:* «*Evanghelison, ghi, haran megali, enite, urani, Teu tin doxan.*» *Adecă:* «*Binevestește, pământule bucuria mare, lăudați, ceruri, mărirea lui Dumnezeu*». *Și aceasta am văzut-o cu ochii mei*" (Stoicescu, 1880, 19).

Tudor Vladimirescu a ajuns în București, cu armata de panduri în martie 1821. Stoicescu oferă și un portret fizic al slugerului: „*era de patruzeci și șase de ani și era înveșmântat cu acest costum: pantaloni bosniaic, sus largi și jos strâmți pe picior, cizme ungurești, cu carâmbul până la genunchi; îmbrăcat cu o tunică de dimie de la țară; la brâu încins cu un silef în care purta două pistoale de argint; o sabie turcească strâmbă, atârnată de gât cu un găitan gros, și pe cap purta o căciulă rotundă de hârșie neagră, iar fundul exterior era căptușit cu postav alb*" (Stoicescu, 1880, 20). Aici, Tudor a găsit un haos generat de oamenii lui Sava, arnăuții, care jefuiau prin mahalale și prin piețe fără nicio stavilă. Aceste acțiuni i-au determinat atât pe negustori, cât și pe servitorii lor să umble înarmați pentru a se putea proteja și într-unele dintre mahalale, proprietarii organizaseră un sistem de pază prin rotație (Stoicescu, 1880, 20).

Ipsilanti venind din Moldova și-a așezat tabăra în Colentina, la una dintre casele lui Grigore Ghica-Vodă. Aici l-a chemat pe Tudor pentru a se sfătui cum își vor desfășura planurile.

Din dialogul dintre aceștia, aflăm poziția lui Tudor vis-a-vis de mișcarea eteristă: „*nu sunt nici cu voi, nici contra voastră*" (Stoicescu, 1880, 21). După cum a declarat însuși Tudor, scopul său era de a alunga stăpânirea străină din țară: „*Causa, în ceia ce mă privește, nu este numai scularea mea, ci este scularea țării întregi, pe care au jăfuit-o în diferite moduri și au lăsat-o în sapă de lemn; cerem dar sultanului ca să ni se dea Domni pământeni după anticele tracte încheiate între diferiți Sultani și glorioșii noștri domni români*" (Stoicescu, 1880, 21).

Ipsilanti i-a arătat căpitanului de panduri că problemele românilor se puteau rezolva, dacă sultanul ar fi fost atras de partea lui Tudor, ceea ce nu convenea scopurilor Eteriei, îndreptată împotriva Imperiului Otoman, dorindu-se eliberarea Greciei. Dialogul dintre cei doi conducători nu a fost confirmat de sursele istorice. Stoicescu a considerat această discuție factor favorizant pentru moartea lui Tudor. În discursul slugerului, se remarcă o adaptare stilistică a solicitărilor din Proclamația de la Padeș și Cererile norodului românesc.

Ipsilanti l-a văzut pe Tudor dușmanul său și a căutat să se lămurească dacă arnăuții aflați sub comanda lui Sava erau admiratorii Eteriei sau erau oamenii lui Tudor. Aceștia se încadrau în prima categorie și astfel, Sava depune jurământ de credință lui Ispilanti, care a plecat la Târgoviște. În București au rămas doar Tudor și Sava.

Evenimentele se precipită, întrucât turcii se îndreptau către București, pentru a opri revoluția. Aceștia și-au așezat tabăra la Cățelu, la distanță mică de capitală. Întrucât pericolul unei ciocniri era iminent, Tudor a ieșit din oraș pe la Cotroceni, îndreptându-se spre Pitești. La scurt timp, independent de acțiunile săvârșite de Tudor, au plecat Sava cu oamenii lui.

O delegație compusă din cei trei boieri care rămăseseră în oraș împreună cu consulul prusian și cu secretarul consulatului austriac i-a întâmpinat pe turcii conduși de Chehaia-bei, spunându-le că nu mai există cuiburi de răzvrătiți (Stoicescu, 1880, 22). Turcii au intrat în București pe la Colentina, însoțiți de delegația boierilor, până în dreptul caselor lui Manuc (de fapt, Hanul Manuc, după cum reiese din nota lui Iorga).

Orașul pustiu, cu cei câțiva locuitori (majoritatea negustori și mesteșugari) înarmați peste măsură, oferea o imagine înfricoșătoare. Chehaia-bei, conducătorul otomanilor, le-a cerut acestora „*ca a doua zi să lepede armele, căci Sultanul, zise el, n-a trimes oștirea turcească pentru raiele, ci pentru răzvrătitori*" (Stoicescu, 1880, 23). Asigurarea oferită de Chehaia-bei i-a determinat pe negustori să revină la vechile ocupații, redeschizându-și prăvăliile.

La patru zile de la această poruncă, armata turcească s-a cantonat la Mitropolie și în casele boieresti părăsite. Unii dintre comandanții oștirii au ocupat școala de la Măgureanu, alții mănăstirea Antim.

De asemenea, conducerea țării a fost preluată de Chehaia-bei, care l-a numit pe Vornicul Manu vistier și pe Tahar-Aga l-a făcut agă. Chehaia a cerut „*să se facă o brutărie și două scaune de carne, ca fiecare familie, după greutatea ce va avea, să primească tain-tainat adecă: pâine și carne*" (Stoicescu, 1880, 23). Acest obicei a durat până la sosirea lui Grigore Ghica.

Între timp, Tudor a fost ucis, iar oamenii lui Ipsilanti au început să fie vânați de arnăuții lui Sava, care reușise să se înțeleagă cu Chehaia-bei că dacă îi va omorî pe eteriști va obține tronul. După ce și-a îndeplinit misiunea, Sava a revenit în București pe 6 august, gândindu-se la răsplata ce urma să o primească. A fost atras într-o capcană, întrucât turcii doreau să-i înlăture pe toți care avuseseră legături cu Eteria. Prin urmare, Sava a fost omorât împreună cu oamenii săi. Episodul este descris de Stoicescu cu mult dramatism: „*ajungând în salonul cel mare unde erau pregătiți în secret gâzii lor, de-odată s-au pomenit cu lovituri de gloanțe în fiecare și, căzând îndată câteștrei, li se tăiară capetele, iar corpurile lor le-au aruncat pe fereștile salonului în drum, unde erau privite de popor; iar arnăuții cari așteptau în curte, auzind împușcăturile din sală, unii au putut fugi pe poartă, alții au sărit în gârlă, iar pe unii i-au prins și i-au tăiat*" (Stoicescu, 1880, 24).

Un haos s-a declanșat în tot orașul, cei scăpați de măcel, căutând să se ascundă pentru a-și salva viața. Primii care au fost omorâți au fost arnăuții din curtea lui Sava (adăpostiți în casele lui Constantin Filipescu, Anastase, Deșliu, casele lui Mănăila, casele serdarului Marcu). În cazul în care nu îi puteau ucide pe arnăuți, turcii dădeau foc caselor în care se aflau. Astfel, au ars biserica Jitnița și casele lui Ordischi. Ultimul cuib de arnăuți s-a refugiat în biserica Olteni, unde au rezistat atacurilor turcești.

Întrucât lupta se prelungea fără a se decide un câștigător, turcii au apelat la un tun pentru a intra în incintă. Nici varianta cu tunul nu a dat rezultatele dorite, întrucât „*arnăuții de sus din clopotniță nu lăsau să se așeze tunul la locul favorabil*" (Stoicescu, 1880, 25). O altă soluție găsită de otomani a fost să incendieze biserica, însă, a ars doar exteriorul, iar interiorul a rămas neatins. În cele din urmă, turcii au transportat noaptea un tun mai mare, iar luni dimineața au aruncat ghiulele în biserică, reușind astfel să intre. Zgomotul a fost atât de puternic, încât „*geamurile din mahala s-au spart*" (Stoicescu, 1880, 25).

Într-o manieră specific romantică, autorul nu se sfiește să remarce că măcelul s-a realizat, chiar în curtea caselor lui Sava, unde acesta jurase credință eteriștilor. Corpurile fără capete ce au aparținut arnăuților au fost puse șirag în fața caselor lui Sava timp de două zile, ca apoi să fie aruncate în Dâmbovița.

După scurt timp, boierii aflați în exil au reușit să-l convingă pe sultan să numească câte un domn pământean în Moldova, respectiv în Țara Românească. Până la sosirea noului domn (Grigore Ghica în Muntenia), a fost trimis de la Constantinopol un gavanozol pentru a menține ordinea și a calma spiritele (Stoicescu, 1880, 26).

Câteva informații despre revoluția lui Tudor Vladimirescu găsim și în romanul lui Filimon. Autorul nu insistă pe aspectele istorice, ci redă succint evenimentele petrecute în

oraş, denaturând adevărul istoric, pentru a ilustra caracterul duplicitar al ciocoiului Dinu Păturică. Capitolul al XXX-lea – *Lagărul de la Cotroceni şi trădarea* furnizează câteva informaţii despre cantonarea taberei lui Tudor la mănăstirea Cotroceni şi pe câmpia din jur, unde au organizat „*un lagăr fortificat*", util pentru a urmări ce se petrecea în capitală.

Grozăviile făcute de arnăuţii şi de pandurii lui Tudor nu sunt trecute cu vederea de autor. Din discuţiile purtate între Dinu Păturică şi Buluc-Başa Giafer, aflăm că şapte case au fost sparte în mahalale Biserica Albă din Postăvari şi „*Spirea din Deal*", pricina ridicându-se la 200.000 de lei, acestor fapte adăugându-li-se crime şi violuri. Drept consecinţă, aceştia sunt pedepsiţi de conducătorul lor cu spânzurătoarea, victimele fiind atârnate în grădina Brâncoveanului (Filimon, 1910, 276-279).

Concluzii

Analizând aceste surse, constatăm că domniile fanariote au fost percepute de scriitori ca un moment negativ în istoria românilor. Lucrările lor lasă impresia unei societăţi orientale, corupte şi a unui oraş insalubru, cu ulițe întortocheate, în care incendiile, bolile şi inundaţiile erau la ordinea zilei.

Cronica pitarului Hristache este insuficientă pentru a reda aspecte din oraş. Nu se întâlnesc descrieri propriu-zise ale capitalei, ci sunt amintite doar câteva locuri (Mitropolia, Văcăreşti) care au legătură cu evenimentele prezentate. După modalitatea de construcţie artistică, cronica poate fi considerată o transpunere a unei balade populare, care îl are în centru pe domnitorul fanariot. Referitor la bagajul de informaţii istorice, este utilă pentru a afla măsurile luate de Mavrogheni, modul în care a fost perceput de boieri şi de popor.

Dintre toate sursele, romanul lui Filimon conţine cele mai multe informaţii relevante despre aspectul general al oraşului, despre locuitorii săi şi despre problemele cu care Bucureştii se confruntau (incendii, ciume).

Constatăm documentarea foarte atentă asupra aspectelor sociale, economice, culturale din perioada surprinsă. Acest lucru este justificabil şi de funcţia avută de Nicolae Filimon, cea de director al Arhivelor Naţionale, ceea ce i-a permis accesul la surse variate. Oferă o imagine reală a oraşului, confirmând relatările călătorilor străini, impresionaţi de ţinuta orientală a oamenilor, ulițele îngropate în noroi pe timp ploios, numărul mare de biserici.

Dacă descrierile de clădiri, de interioare sau de obiceiuri sunt obiective, în ceea ce priveşte evenimentele istorice, adevărul este denaturat, nu din neştiinţă sau din dorinţa de a dezinforma, ci pentru a crea un efect dramatic. Este cazul revoluţiei lui Tudor, unde Dinu Păturică este considerat responsabil de moartea „*acestui mare om*". Această licenţă literară este folosită pentru a sublinia caracterul mârşav al ciocoilor, pe care autorul îi vede responsabili de tot ceea ce este negativ în societatea românească.

Analizând la nivel macroscopic, putem considera lucrarea lui Filimon ca o frescă autentică a Bucureştilor de la finalul domniilor fanariote.

Scrisorile lui Ghica sunt un mijloc de a analiza schimbările orașului, reflectate în ochii locuitorilor. Acesta nu urmărește să creeze emoții, să ofere imagini artistice, ci pur și simplu aduce în discuție diverse evenimente care l-au marcat, fără a le rememora cronologic sau cu un scop anume. Acesta caută să explice foarte clar cauzele evenimentelor, contextul și consecințele acestora pe termen scurt (este cazul revoluției lui Tudor Vladimirescu, izbucnirea războiului ruso-turc din 1806-1812 etc.). Este oarecum de înțeles predilecția lui asupra acestor tipuri de subiecte, dat fiind că a avut o carieră diplomatică de lungă durată. Epoca surprinsă este „*de un mare pitoresc prin repezile prefaceri și întrepătrunderea de elemente contrarii*" (Călinescu, 2001, 144).

Stoicescu combină stilul narativ specific literaturii cu cel al cronicilor. Cele prezentate sunt mai curând povești create în jurul unor evenimente sau personaje istorice. Unele dintre evenimentele prezentate sunt reale (asediul bisericii Olteni de către turci pentru a-i suprima pe ultimii arnăuți) iar altele, sunt adaptate (dialogul dintre Tudor Vladimirescu și Alexandru Ipsilanti). Autorul este subiectiv, implicându-se emoțional în prezentarea evenimentelor. De exemplu, în prima povestire, se observă caracterul filorus, arătând că rușii știu să respecte oamenii și să le ofere funcții pe măsură, ceea ce nu este mereu adevărat.

În lucrarea lui, găsim scurte descrieri (Curtea Domnească înainte de a arde, alaiul lui Ioan Gheorghe Caragea), în prim plan fiind evenimentele politice, cărora autorul le oferă explicații mai mult sau mai puțin corecte.

Bibliografie

Alexianu, A., 1971, *Mode și veșminte din trecut. Cinci secole de istorie costumară românească*, vol. II, Editura Meridiane, București.

Ardeleanu, C., 2010, *Călătoria în Principatele române a lui William Lennox Lascelles Fitzgerald, Lord de Ros (1835)*, în vol. „*Celălalt autentic*". *Lumea românească în literatura de călătorie(1800-1850)* (coord. Irina Gavrilă), Editura Oscar Print, București, 222-246.

Bezviconi, G., 1947, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București.

Bușă, D., 2011, *Bucureștii, oraș al contrastelor. O capitală europeană la mijlocul secolului al XIX-lea* în vol. *Frontierele necunoscutului. De la vest spre est în Țările Române: impresii de călătorie (secolul al XIX-lea)*, (coord. Irina Gavrilă), Editura Oscar Print, București, 63-80.

Călinescu, G., 2001, *Istoria literaturii române compendiu*, Editura Litera Internațional, București.

Căzan, I., 1992, „Preocupări de modernizare a orașului București (1774-1829)", *B.M.I.M.*, XI, București, 127-138.

Câlția, S., 2011, *Așezări urbane sau rurale? Orașele din Țările Române de la sfârșitul secolului al XVII-lea la începutul secolului al XIX-lea*, Editura Universității din București, București.

Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea, 2000, Holban, M., Alexandrescu-Dersca Bulgaru, M., Cernovodeanu, P. (coord.), vol. X, partea I, Editura Academiei Române, București.

Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea, 2001, Holban, M., Alexandrescu-Dersca Bulgaru M., Cernovodeanu P. (coord.), vol. X, partea a II-a, Editura Academiei Române, București.

Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea, 2004, s.n., Cernovodeanu, P. (coord.), vol. I, Editura Academiei Române, București.

Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea, 2005, s.n., Cernovodeanu, P., Bușă, D. (coord.), vol. II, Editura Academiei Române, București.

Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea, 2006, s.n., Cernovodeanu, P., Bușă, D. (coord.), vol. III, Editura Academiei Române, București.

* * * *De la Dragoș la Cuza-vodă. Legende populare românești*, 1966, Editura pentru Literatură, București.

El-Shamali, S. A., Streza, I. C., Dobrescu, E., Iliescu, A. F., Ionescu, R., 2010, *Carl Friederich Meyer – Contributions to the Cultural Landscape of Bucharest*, Eclas Conference Proceedings, Istanbul.

Filiomon, N., 1910, *Ciocoii vechi și noi*, ediția a II-a, Institutul de Arte Grafice și Editura Minerva, București.

Florescu, G. D., 1932, *Alaiul înmormântărei lui Alexandru N. Șuțu voevod la 20 ianuarie 1821*, Tipografia „*Bucovina*" I. E. Torouțiu, București.

Ghica, I., 2014, *Scrisori către Vasile Alecsandri*, Editura Humanitas, București.

Giurescu, C. C., 2009, *Istoria Bucureștilor*, ediția a III-a revăzută, Editura Vremea, București.

Hristache pitarul, 1898, *Povestea mavroghenească cu introducere și note de Gheorghe Adamescu profesor*, Editura Librăriei Carol Müller, București.

Ionescu, A.-S., 2006, *Modă și societate urbană în România modernă*, Editura Paideia, București.

Martin, A., 1973, *Introducere în opera lui Nicolae Filiomon,* Editura Minerva, București.

Popescu, N. D., 1914, „Istoricul înființării șoselei și grădinii Kiseleff din București", *Revista pentru istorie, archeologie și filologie*, vol. XV, București, 171-218.

Stoicescu, I., 1880, *Schitze din istoria patriei urmate de istoria Ploiescilor*, în vol. *Un povestitor ploieștean despre București și Ploiești în întâia jumătate a secolului al XIX-lea, Retipărire de Primăria orașului Ploiești*, (editor Nicolae Iorga, 1928), Așezământul de tipografie și legătorie de cărți „*Datina Românească*", Vălenii de Munte.

Vintilă-Ghițulescu, C., Pakucs Willcocks, M., 2007, *Introducere*, în vol. *Spectacolul public între tradiție și modernitate. Sărbători, ceremonialuri, pelerinaje și suplicii* (coord. Constanța Vintilă-Ghițulescu, Mária Pakucs Willcocks), Institutul Cultural Român, București, 7-12.

Vintilă-Ghițulescu, C., 2007, *La „scara Mitropoliei*": *pedeapsa publică ca spectacol în societatea românească (1750-1834)*, în vol. *Spectacolul public între tradiție și modernitate. Sărbători, ceremonialuri, pelerinaje și suplicii* (coord. Constanța Vintilă-Ghițulescu, Mária Pakucs Willcocks), Institutul Cultural Român, București, 190-230.

Vintilă-Ghițulescu, C., 2013, *Evgheniți, ciocoi, mojici. Despre obrazele modernizării societății românești 1750-1860*, Editura Humanitas, București.

UN MONUMENT BUCUREȘTEAN MAI PUȚIN CUNOSCUT – ALEXANDRU C. CONSTANTINESCU

Mihai Petru Georgescu

„*Nu trebuie să fiu nedrept; oricare ar fi fost defectele sau slăbiciunile lui, Alecu Constantinescu își iubea sincer țara și a fost un bun patriot [...] Mereu ne repeta: ‹‹Noi ne-am făcut datoria către neam, răsplata ne va veni. Să știm să răbdăm››*" (Duca, 2015, 95)".

Abstract*:* The newspaper *Universul* from October, the 4th, 1932, describes the inauguration festivity of the liberal politician Al. Constantinescu's (1859-1926), Minister of Agriculture and Domains in several governments (the trustworthy man of premier Ionel I. C. Brătianu) monument. He is responsible for the division in lots of a land owned by the state, for the benefit of ministry officials, which became the *Domenii* neighbourhood, a select residential district of Bucharest. The bust was the work of Dimitrie Paciurea (1873-1932), one of the most appreciated Romanian sculptors. The monument was destroyed during the communist era – the bust disappeared. On its pedestal, found in the park of Mogosoaia Palace, an ornamental column is placed.

Keywords: Alexandru Constantinescu, Domeniilor Park, monuments Bucharest, Dimitrie Paciurea, socket

Când la finele cronicii *Plastica anului 1932* criticul H. Blazian (*Almanahul ziarelor Adevărul și Dimineața*, 1933, 142), amintind de trecerea în neființă (14 iulie 1932) a sculptorului Dimitrie Paciurea (n. 1873), remarca: „*N-a încercat nimeni să-l smulgă din vis. N-a încercat nimeni să-l redea actualității printr-o comandă de monument, deși era printre puținii care aveau intuiția monumentului*", nu făcea altceva decât să consfințească profesiunea de credință a artistului făuritor de *himere* și *giganți* precum și un trist adevăr, confirmat parcă de alte două lucrări, inaugurate postum, bustul politicianului Alexandru Constantinescu[1] (omul de încredere al lui Ionel I. C. Brătianu) (Mamina, Scurtu, 1996, 157-158; Lăzărescu, 1997; Neagoe, 2007, 189-190) – 1932, respectiv cel al actorului Iancu Brezeanu, dezvelit în anul 1935.

Dacă „*chipul tragicului-comedian [...] întâiu artist român cu statuie din viață,*

1. N. 4 septembrie 1859-m. 18 noiembrie 1926; doctor în drept (1881, Paris); membru al Partidului Național Liberal (1882); ajutor de primar al Capitalei (1882-1884); avocat al Statului (1884-1889); deputat de Putna (1895); deputat de Ilfov (1901); Ministru al Agriculturii și Domeniilor Statului în diferite guverne (1.11.1901-28.12.1910; 4.01.1914-11.12.1916; 10.04.1922-27.03.1926); Ministru de Interne (11.12.1916-26.01.1918); Ministru Industriei și Comerțului (29.11.1918-12.09.1919).

ce stăruie și azi senin și singur printre arborii din parcul renumitei localități [Sinaia], *visându-și nemurirea*" (Michailescu, 1984, 184), despre cel al lui Al. Constantinescu nu se mai știe nimic, fiind – cu o singură excepție (Dragu Dimitriu, 2010, 245-247) – total ignorat, în pofida numărului, deloc neglijabil, al titlurilor dedicate monumentelor de for public bucureștene apărute în ultimii ani.

Alături de o imagine a evenimentului ziarul *Universul – anul XL1X, Marți, 4 octombrie 1932*, consemna: „*Dezvelirea monumentului ridicat în memoria lui Alexandru Constantinescu – Solemnitatea din parcul domeniilor.*

Duminică [2 octombrie] *la ora 11 dimineața s-a dezvelit cu o impresionantă solemnitate monumentul regretatului Alexandru Constantinescu, fost ministru al domeniilor.*

Inițiativa acestei lăudabile opere se datorește unui comitet de funcționari în fruntea căruia au fost domnii: N. Bănescu, N. Dăscălescu, av. N. Marinescu ș.a.

Monumentul este ridicat în parcul Domeniilor, de la șosea, pe terenul donat de defunct în timpul când era ministru al agriculturii".

Inaugurarea a avut loc în prezența unei impresionante asistențe (**fig. 1**), formată din foști miniștrii, funcționari superiori din Ministerul Agriculturii, colegi din Partidul liberal, ziariști, membrii ai familiei – Constantin Al. (Atta) Constantinescu[2]. Din cuvântările ținute cu această ocazie, spicuim: „*Astfel, din inițiativa sa, s-a desemnat din moșia statului Herăstrău o suprafață de 23 ha.; scoasă în vânzare, și pe baza legii din 3 Mai 1916 s-au început lucrările de parcelare* (**fig. 2**) *[...] S-au împroprietărit astfel peste 300 funcționari* [360 loturi de casă]. *Mulți dintre dânșii au reușit să construiască căminul dorit, asigurându-și bătrânețea. [...] Alexandru Constantinescu a creiat casa de odihnă de la <<Sâmbăta de Sus>> pentru ziariști și artiști, și multe alte fapte frumoase. <<Casa grădinilor publice>> care a înfrumusețat atât de mult Bucureștii, este tot opera sa* (*D. N. G. Marinescu*)".

La finele manifestației, maiorul Angelescu – primarul sectorului 4 *Verde*, a declarat că primește monumentul pe care îl va îngriji „*ca pe ale marilor eroi*" – afirmație ce a putut fi onorată până la 30 decembrie 1947 (Dragu Dimitriu, 2008, 211; Dragu Dimitriu, 2010, 246), când, odată cu abdicarea silită a Regelui și proclamarea Republicii Populare, monumentele și statuile dedicate personalităților politice ale vechiului regim au împărtășit soarta acestora – fiind eliminate din spațiul/ viața publică.

În mica piațetă din intersecția actualelor străzi Alexandru Constantinescu[3] și Căpitan av. Nicolae Drossu bustul era dispus pe un piedestal înalt, încadrat de patru pilaștri reuniți la partea superioară printr-o centură circulară, având ca bază o rotondă tronconică; patru mici rampe cu scări, dispuse două câte două – în axul străzilor, între cei patru pilaștrii

2. Fiu (1896-1954), viitor ministru al Lucrărilor publice și comunicațiilor în guvernul Antonescu.
3. Denumire la care s-a revenit după ce, în perioada comunistă, se numise str. Câmpina.

asigurau accesul – descriere conformă unui instantaneu fotografic (**fig. 4**, detaliu din **fig. 3**) luat de pe Arcul de Triumf, în perioada 2 octombrie 1932-23 august 1937[4] (Simionescu, 1995, 93; Stoica, Ionescu-Ghinea, 2005, 232) (**fig. 3**).

Ion Frunzetti (1971, 34) în albumul monografic dedicat sculptorului dezvăluie câteva amănunte legate de elaborarea bustului: comanda data din anul 1925, sculptorul apelând la un alt confrate, Dumitru Pherekyde, fiul unei personalități liberale a epocii, spre a obține – prin influența acesteia, acceptul ministrului Al. Constantinescu de a-i acorda câteva ședințe de poză pentru a nu fi obligat să finalizeze lucrarea doar pe baza unei fotografii. O altă afirmație (Frunzetti, 1971, 34), aparent sur-realistă, este cea în care se susține că în aceeași piațetă se afla amplasată încă o statuie, a unuia dintre frații ministrului[5] (Lăzărescu, 1997, 29; Rădulescu, 1998, 109, 127) – cu cognomenul *Minciună*, politician liberal și el.

Pe una dintre aleile parcului Palatului de la Mogoșoaia am regăsit soclul monumentului (**fig. 5**) – partea superioară (1,12x0,70x0,66 m.) cu următorul text incizat: „OMAGIU/ ALEXANDRU CONSTANTINESCU/ FOST MINISTRU/ DIN PARTEA FUNCȚIONARILOR/MINISTERULUI AGRICULTUREI/ ȘI DOMENII/ ÎMPROPRIETĂRIȚI ÎN ACEST PARC/ ÎN ANUL 1930/ INAUGURAT 2 OCTOMBRIE 1932”. Ca o ironie postumă, în prezent, susține o coloană ornamentală – „*verticală*” ce, în pofida certei personalități a defunctului, nu l-a caracterizat, acesta oscilând între pusee de patriotism și jovială amoralitate: „*fost și viitor ministru*” (propria-i afirmație), de unde și sancțiunea contemporanilor (**fig. 6**): „*Constantinescu Porcu*[6] *[...] personajul era pahidermic la înfățișare, practica un limbaj nu prea academic și avea la activ câteva fapte care indignaseră opinia publică*” (Dragu Dimitriu, 2010, 246). Dar, *De mortuis nihil nisi bene.*

4. Dată la care a început construcția Bisericii Cașin, în imagine amplasamentul apare acoperit de vegetație lemnoasă.
5. General Nicolae C. Constantinescu (1861-1928).
6. Apelativ ce-l însoțește și în *Însemnările zilnice ale Reginei Maria a României.*

Fig. 1 Inaugurarea monumentului lui Alexandru Constantinescu, *Realitatea ilustrată*, an. VI, nr. 298 din 13 octombrie 1932

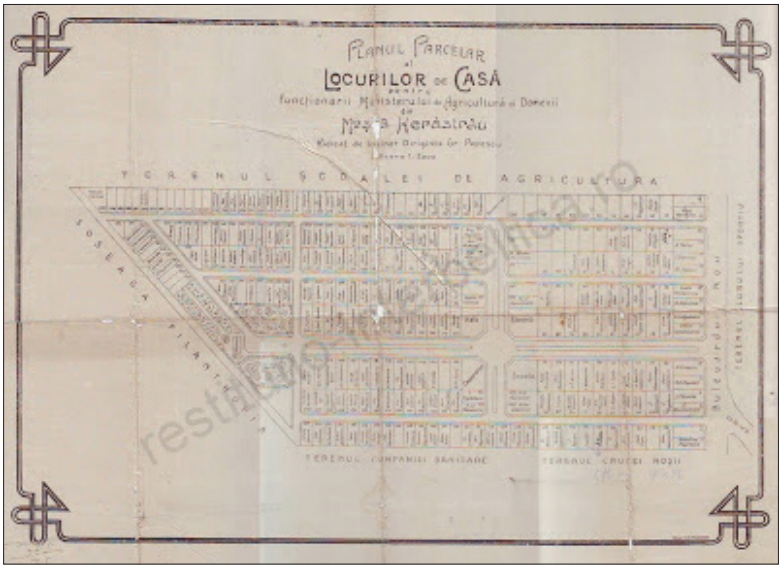

Fig. 2 *Planul parcelar al locurilor de casă* – Parcul Domenii, http://restitutio-interbellica.blogspot.ro/2009/11/parcul-domeniilor.html

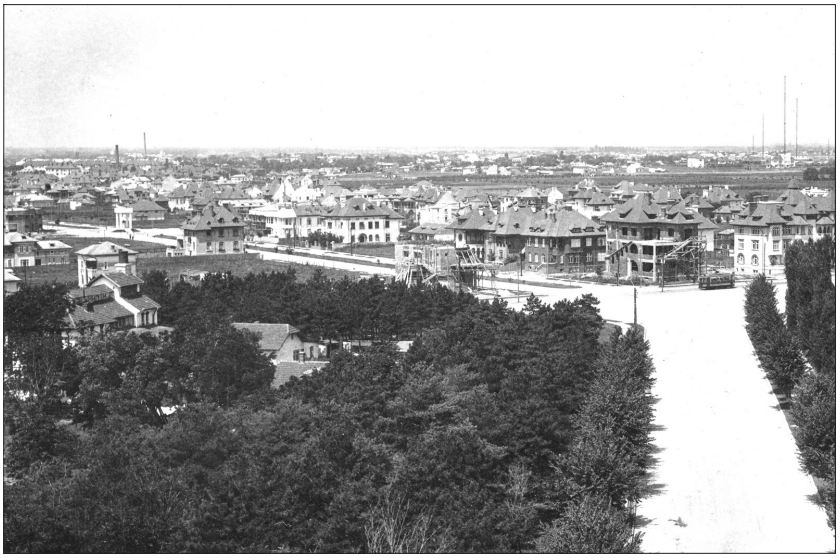

Fig. 3 Cartierul Domenii, imagine de epocă (colecția ing. Ș. Caloianu)

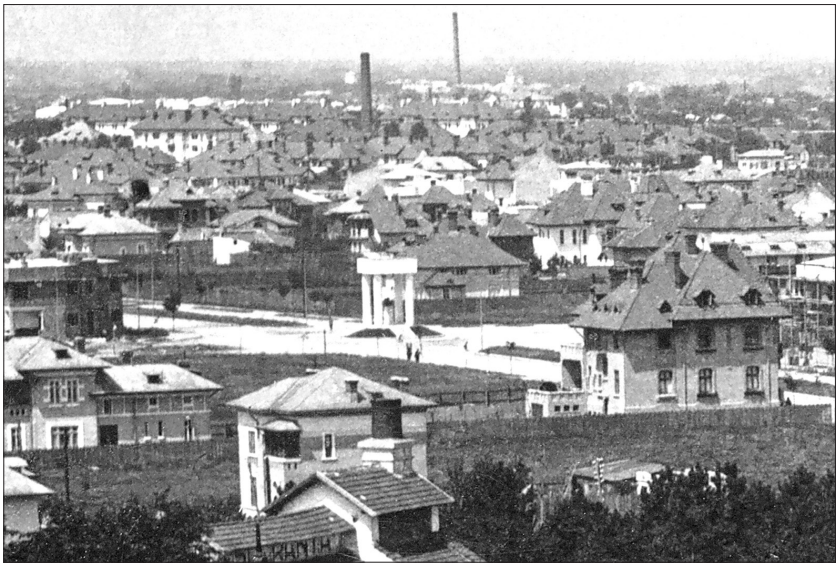

Fig. 4 Cartierul Domenii, imagine de epocă – detaliu amplasament monument

Fig. 5 Soclul monumentului Parcul Palatului Mogoșoaia (foto. M. P. Georgescu)

Fig. 6 *Constantinescu-Porcu* (caricatură) de N. Petrescu-*Găină*

Bibliografie

Blazian, H., 1933, *Almanahul ziarelor Adevărul și Dimineața*.
Dimăncescu, R. M., 2013, *Amintirile mele între Bonaparte și Domeniilor*, Editura Vremea, București.
Dragu Dimitriu, Victoria, 2008, *Doamne și domni la răspântii bucureștene*, Editura Vremea, București.
Dragu Dimitriu, Victoria, 2010, *Povești cu statui și fântâni din București*, Editura Vremea, București.
Duca, I. G., 2015, *Memorii*, vol. II, Editura Machiavelli, București.
Frunzetti, I., 1971, *Dimitrie Paciurea*, Editura Meridiane, București.
Michailescu, G., 1984, *Iancu Brezeanu*, Editura Meridiane, București.
Lăzărescu, D. A., 1997, *Confesiuni – dialoguri realizate de Radu Țoancă*, Editura Hestia, București.
Mamina, I., Scurtu, I., 1996, *Guverne și guvernanți (1916-1938)*, Editura Silex, București.
Neagoe, S., 2007, *Oameni politici români – enciclopedie*, Editura Machiavelli, București.
Rădulescu, M. S., 1998, *Elita liberală românească (1866-1900)*, Editura All, București.
Regina Maria a României, 2006-2008, Însemnări zilnice, vol. I-VII, Editura Historia, București.
Simionescu, C., 1995, *București – Biserici, Mănăstiri, Lăcașuri sfinte*, Editura și Tipografia Intact, București.
Stoica, L., Ionescu-Ghinea, N., 2005, *Enciclopedia lăcașurilor de cult din București*, vol. I, Editura Universalia, București.